

Published from : B/5, Swastik Apt.
Narayannagar, Paldi, Ahmedabad - 380 007

Published on 10th of every month
Yearly Subscription Rs. 50/-

हरिभाव

Year : 25 - Issue : 08

May, 2021

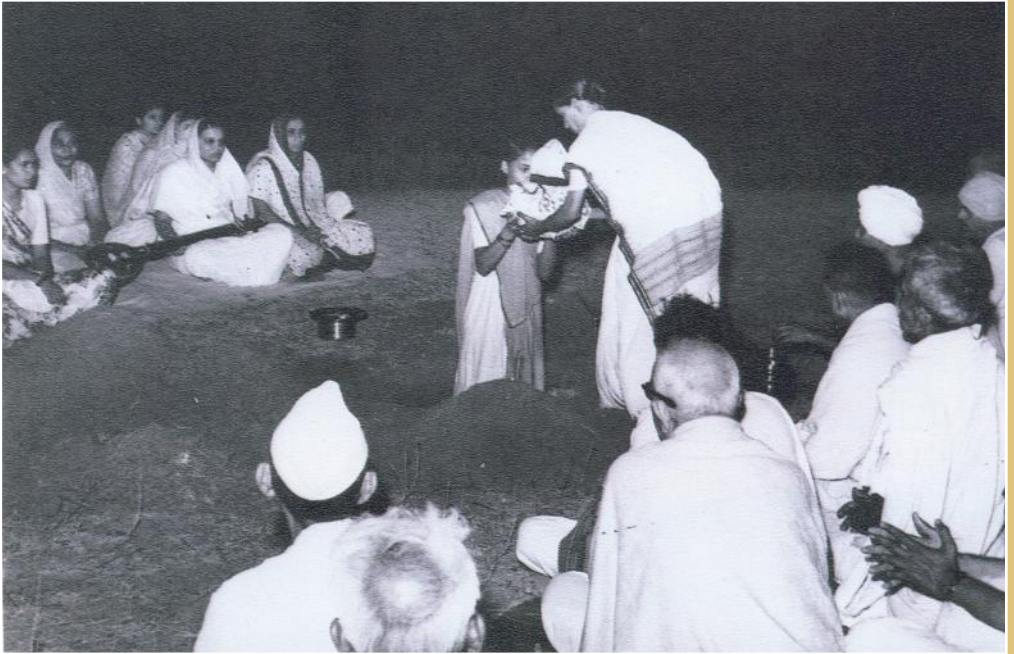
आपनो प्रेम मागुं छुं लणीने पादपंकजे,
लूभ्यो केवो रहुं छुं हुं पूरो प्रेम विना हटे.

- श्रीमोटा

'कर्मगाथा', त्री. आ., पृ. २१६

પૂજ્ય શ્રીમોટાના હસ્તે સુરતના હરિ:ૐ આશ્રમનું ભૂમિપૂજન
તા. ૨૩-૪-૧૯૫૬, રાત્રે ૧૨ વાગ્યે

શ્રી પુષ્પાબહેન દલાલને શ્રી મધુરીબહેન ખરે કુંભ આપી રહ્યાં છે

પ્રકાશન સ્થળ :
બી/પ, સ્વસ્તિક એપાર્ટમેન્ટ,
નારાયણનગર, પાલડી,
અમદાવાદ-૩૮૦ ૦૦૭

‘હરિવાણી ટ્રસ્ટ’ દ્વારા પ્રકાશિત જીવનવિકાસની ભાવના પ્રસારતું માસિકપત્ર
સંપાદક : સુરેશચંદ્ર વોરા
સહાયક : વિવેક દેસાઈ

હરિભાવ

ટ્રસ્ટીમંડળ
શ્રી ગિરીશ પંડ્યા (મેનેજિંગ ટ્રસ્ટી)
શ્રી વિવેક દેસાઈ
શ્રી બીરેન પટેલ
શ્રી સુરેશચંદ્ર વોરા
શ્રીમતી દર્શિની સુનીલ ઉપાધ્યાય
શ્રીમતી નીમા મીનેષ અમીન

સરનામાના ફેરફાર અંગે, ‘હરિભાવ’ ન મળવા
અંગે તથા પૂછપરછ માટે સંપર્ક : શ્રી સુરેશચંદ્ર વોરા
Mo. / SMS / Whatsapp - 9427554391

વાર્ષિક લવાજમ
ભારતમાં રૂ. ૫૦/-
પરદેશ રૂ. ૬૦૦/- (એરમેઈલથી)
એકથી દસ વર્ષ સુધીનાં લવાજમ સ્વીકારાય છે.

પત્રવ્યવહાર/લવાજમ/ભેટ/મોકલવા માટે
‘હરિવાણી ટ્રસ્ટ’, C/o. સુરેશચંદ્ર વોરા
ડી-૫૦૧, પરીમલ એકઝોટીકા,
નવયુગ સ્કૂલ સામે, મોહનનગર વિસ્તાર,
નરોડા, અમદાવાદ-૩૮૨૩૩૦,
Mo. / SMS / Whatsapp - 9427554391
ભેટની રકમ ઈન્કમટેક્સ એક્ટની
કલમ ૮૦(જી) (પ) નીચે કરરાહતને પાત્ર છે.
ચેક/ડીડી ‘હરિવાણી ટ્રસ્ટ’ ના નામે લખવો

ઈ-બેંકિંગ : ખાતાનું નામ : ‘હરિવાણી ટ્રસ્ટ’
યુએસ બેંક, નારાયણનગર બ્રાંચ, અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૭
બચત ખાતા નં.: ૧૬૮૭૦૧૦૦૦૦૩૦૮૮
IFS Code : UCBA0001687
બેંક દ્વારા રકમ મોકલતાં તેની સ્વીપ, નામ, સરનામું
અને ફોન નંબર સાથે વિગત અમોને મોકલશોજી.
Email : hariwanitrust@gmail.com

હરિ:ૐ આશ્રમ, સુરતની વેબસાઈટ
www.hariommota.org ઉપર
‘હરિભાવ’ ઉપલબ્ધ હોય છે.
ફોન : (૦૨૬૧)૨૭૬૫૫૬૪,
મોબાઈલ : ૯૭૨૭૭૩૩૪૦૦

* Subject to Ahmedabad Jurisdiction

મુદ્રણશુદ્ધિ : અંબિકા હરેશ પંડ્યા

ટાઈપ સેટિંગ : અર્થ કોમ્પ્યુટર, મો.: ૯૩૨૭૦૩૬૪૧૪

વર્ષ : ૨૫ અંક : ૮ મે, ૨૦૨૧

અનુક્રમ

૧. પ્રભુપ્રીત્યર્થે કર્મ ..... શ્રીમોટા ૪
૨. દુઃખની ઉપયોગિતા ..... સ્વામીશ્રી સંપૂર્ણાનંદજી (મૌની ભિક્ષુ) ૫
૩. સંસાર : પાઠશાળા છે, પ્રયોગશાળા છે ..... શ્રીમોટા ૮
૪. પેંગડે પગ બ્રહ્મ ઉપદેશ : રમણ મહર્ષિ-૨
..... સં સૂરિ નાગમ્મા ૯
૫. બને તેટલું ઓછું બોલવું ..... શ્રીમોટા ૧૧
૬. શ્રદ્ધા ..... કાર્તિકેય અ. ભટ્ટ ૧૨
૭. સુનો ભાઈ સાધો ..... ત્રિલોક મહેતા ૧૩
૮. કાનની તકલીફમાં શ્રી કૃષ્ણમૂર્તિની સહાય .....
..... વિમલા ઠક્કર ૧૭
૯. મૌનમંદિરમાં તો શ્રીમોટાનું રાજ ..... શ્રી મંગલદાસ ૨૦
૧૦. પોતાને જાણવા માટે મૌનરૂમ ..... કિશોર સોનપાલ ૨૨
૧૧. પવિત્ર સાધુપુરુષોનો સમાગમ ..... શ્રીમોટા ૨૩
૧૨. ભગવાન મિત્ર કરતાં વધારે છે :
એને બધું કહ્યા કરવું ..... શ્રીમોટા ૨૫

જ્ઞાનદાન / સહયોગ

શ્રી રામભાઈ પી. પટેલ તથા શ્રી રમેશભાઈ પી.
પટેલ ગામ-પલાણા, હાલ અમેરિકાનિવાસી જે પૂ.
શ્રીમોટાનાં અનન્ય સ્વજન ભક્ત છે તેઓના તરફથી
તેઓના બનેલી શ્રી પૂનમદાસ કે. પટેલ (બોરિયાવીવાળા
- હાલ અમેરિકા) ના તા. ૧૬-૧-૨૦૨૧ના રોજ દેહાંત
પામવા નિમિત્તે આ અંકના પ્રકાશનમાં સહયોગ પ્રાપ્ત
થયો છે. તે બદલ અમે આ પરિવારના ખૂબ ખૂબ આભારી
છીએ.
- સંપાદક

જે કંઈ થયા કરે તે પ્રમાણે વધ્યા જવાનું રાખીએ, પણ તે તે વૃત્તિમાં આપણે અહમ્મથી દોરવાઈ ગયા ન હોઈએ તેટલી કાળજી અને જાગૃતિ જાળવી રાખવી અત્યંત જરૂરની છે.

આપણાં બધાં કામ આપણે ભગવાન પ્રીત્યર્થે કરતા થઈ જઈએ એવી વૃત્તિ આપણા માનસની થઈ જાય તો પછી આપણે કરવાનું થોડું જ બાકી રહે છે.

જ્યાં કોઈ એકમાં આપણે પ્રેમભાવથી એક થઈ ગયા હોઈએ છીએ, ત્યાં એને માટે કંઈ કરવાનું આવતાં આપણે કેટકેટલી ઊર્મિથી, ધગશથી અને ઉમળકાથી તે કરીએ છીએ ! એ કરતી વખતે એક પ્રકારની પ્રેમભાવની લહરી આપણા સારાયે દિલમાં કામ કરી રહેલી હોય છે. એવી લાગણીનું ભાન પણ આપણને તે વેળા રહેતું નથી, કારણ કે આપણે તે સાથે ભળી ગયેલા હોઈએ છીએ.

એવી રીતે આપણાં બધાં કામ ભગવતપ્રીત્યર્થે કરતા આપણે થઈ જઈએ, તો એ કામ કરવામાં જે આનંદ આવશે તે આનંદ આપણને એના પ્રેમભાવની વધુ ને વધુ નજીક લઈ જશે અને શરણભાવ કે સમર્પણ કરવાની વાંછના કે એવું બીજું કશું આપણે કરવાપણું બાકી રહેશે નહિ, પણ એ તો એકદમ થોડું જ બને છે ?

પ્રભુની સાથેનો પ્રેમ જેમ જેમ આપણામાં પ્રત્યક્ષ અવતરણ થતો જશે અથવા કેળવાતો જશે તેમ તેમ જગત સાથેના આપણા

વ્યવહારની કક્ષા ને એનાં મૂલ્યાંકનો પણ બદલાતાં જવાનાં છે, તથા એ બધાંની ઊર્ધ્વગતિ તથા રૂપાંતર થયા કરવાનાં જ.

આપણે જે કાંઈ કામ કરીએ એની પાછળ કોઈ પણ જાતની સગડગ ન હોવી જોઈએ. જે જે જ્યારે જ્યારે કરવાનું આવી પડે તે સંપૂર્ણપણે કરી નાખવાનું રહે છે. પછીથી એને મનમાંથી કાઢી નાખવાનું છે અને આપણે સદાય નિશ્ચિત રહ્યા કરવાનું છે.

સર્વ કોઈનો આપણા પ્રત્યે સદ્ભાવ ને પ્રેમ રહ્યા કરે ને આપણા માટે સહાનુભૂતિની ભાવના રહ્યા કરે એ આપણને મદદકર્તા થઈ પડે છે.

આપણે જે કંઈ વાત કરીએ તે જાણે આપણો અનુભવ ભગવાનને જ કહેતા હોઈએ તે પ્રમાણે કહેવાનું રાખવું કે જેથી મનમાં બીજી કોઈ ભાવના જન્મવા સંભવ રહે નહિ. નહિતર મન તો એવું અવળચંડું છે કે એ આપણને કંઈ ને કંઈ વિચાર અણાવશે. જેને વિશે આપણને ખૂબ જ પ્રેમ હોય છે, તેને આપણે કંઈ કહેતા હોઈએ છીએ ત્યારે આપણામાંથી કશું અભિમાનથી કહેવાતું નથી, પણ એક હકીકત તરીકે જ તે કહેવાય છે. એવી વાત કહેતી વખતે દિલમાં એક પ્રકારની સુખની લાગણી પણ ઉદ્ભવે છે. તે લાગણીને પણ ઉપયોગમાં લેવાનું રાખવું.

ઊર્મિ, ઉમળકો, લાગણી, ભાવના એ બધાં જ આપણું ધન છે. ગમે તે પ્રસંગમાંથી તે

(અનુસંધાન પેજ નં. ૧૯ ઉપર)

આજે આપણે દુઃખ સંબંધી વાત કરીશું. આ સૃષ્ટિમાં જેવી રીતે રાત-દિવસ, અંધકાર-પ્રકાશ, ગરમી-ઠંડી આ બધાં જે દ્વન્દ્વો છે તેમ સુખ-દુઃખ પણ દ્વન્દ્વ છે. આ સૃષ્ટિ દ્વન્દ્વાત્મક છે. સ્ત્રી-પુરુષ, નાના-મોટા, આ દ્વન્દ્વોના લીધે સંસાર કહેવાય છે. એક વિના બીજાનું અને બીજા વિના પહેલાનું અસ્તિત્વ જ નથી. સમગ્ર સૃષ્ટિ સુખ-દુઃખ વડે જ રચાયેલી છે. કોઈપણ પ્રાણી સુખ-દુઃખથી મુક્ત નથી. કાં તો સુખી છે અથવા તો દુઃખી છે. સુખ-દુઃખ વચ્ચેની કોઈ સ્થિતિ છે જ નહિ. જેમ જીવન અને મૃત્યુ. કાં તો પ્રાણી મૃત છે અથવા તો જીવિત છે. અધમૂવા કે અર્ધજીવિત કોઈ છે જ નહિ. દુઃખ શારીરિક હોય કે માનસિક, નાનું હોય કે મોટું, પોતાનું હોય કે અન્યનું પરંતુ એ કોઈને ગમતું નથી. એને કોઈ આવકારતું નથી. છતાં પણ તે વગર બોલાવ્યે આવ્યા વિના રહેતું પણ નથી. માનવના જીવનમાં તે કોઈ ને કોઈ સ્વરૂપે આવે જ છે. માનવસમાજમાં યુગો યુગોથી, આદિકાળથી સુખ-દુઃખ વિષે અનેક પ્રકારની માન્યતાઓ અને ધારણાઓ પ્રચલિત છે.

આવો, આજે આપણે એના ઉપર વિચાર કરીએ. સુખ-દુઃખ જીવનનું અનિવાર્ય અંગ છે. આજદિન સુધી એનાથી કોઈ બચ્યું નથી. શું ખરેખર આ દુઃખ બૂરું છે ? ભયાનક છે ? નિંદનીય છે ? દુષ્કર્મોનું પરિણામ છે ? ભાગ્ય વિધાતાનું દંડ વિધાન છે ? કે પછી સૃષ્ટિના

રચનારની ભૂલનું પરિણામ છે ? સામાન્ય દૃષ્ટિએ દુઃખ વિષેની આ બધી વાતો સાચી લાગે છે. પરંતુ પ્રશ્ન એ થાય છે કે જો ખરેખર દુઃખ ખરાબ હોય તો જીવનમાં આવે છે શા માટે ?

દુઃખના દુઃખદ સ્વરૂપ અંગે, તેના કારણ તથા નિવારણ વિષે સમયે સમયે સંતોએ, મહાપુરુષોએ, ચિંતકોએ અને તત્ત્વજ્ઞાનીઓએ જુદા જુદા અનેક મતો વ્યક્ત કર્યા છે. પરંતુ અમે તો આ દુઃખને એના અનુપમ, અનિવાર્ય અને જીવન ઉપયોગી તથ્ય સ્વરૂપે સ્વીકાર્યું છે. દુઃખ પ્રત્યેનો અમારું અનુશીલન (એપ્રોચ) સર્વમાન્ય ધારણાથી જુદો છે.

દુઃખ એ દુષ્કર્મોનું પરિણામ નથી, એ તો પરમકૃપાળુ પરમાત્માની કૃપાનું ફળ છે. જે લોકો દુઃખને જીવનનો અભિશાપ માને છે તેમને આ વિધાન વિચિત્ર લાગશે. પરંતુ આ સત્ય છે. અમે અમારા પોતાના જીવનમાં આવેલ દુઃખનો અનુભવ કરીને તેના માંગલિક સ્વરૂપને જોયું છે અને દુઃખના પ્રભાવ ઉપર ચિંતન કર્યું છે. અમે જોયું કે દુઃખમાં બે વાત છે. એક છે દુઃખનો ઉપભોગ અને બીજી છે દુઃખનો ઉપયોગ. આ બે વાતમાં જ દુઃખનું વાસ્તવિક રહસ્ય છુપાએલું છે. દુઃખ પોતે નથી તો નિંદનીય કે નથી તો પ્રસંશનીય. દુઃખ તો એક સ્થિતિ છે. પ્રશ્ન ફક્ત એટલો જ છે કે તમે એ દુઃખની સ્થિતિનો ઉપભોગ કરો છો કે ઉપયોગ કરો છો ? જો તમે દુઃખનો ઉપભોગ

કરશો તો દુઃખ તમારે માટે અભિશાપ છે અને જો તમે દુઃખનો ઉપયોગ કરશો તો દુઃખ તમારા માટે આશીર્વાદ છે.

દુઃખ છે શું ? દુઃખ એક દૃશ્ય છે. એક સ્થિતિ છે. કામના અપૂર્તિની સ્થિતિ. વસ્તુના અભાવની સ્થિતિ, વ્યક્તિના વિયોગની સ્થિતિ, અનિચ્છિત અને અનપેક્ષિત સ્થિતિ. કોઈપણ દૃશ્ય અને સ્થિતિ સ્થાયી નથી. એની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને લય આ સ્વાભાવિક ક્રમ છે. માનવ આ વાત જાણે છે. સારી રીતે સમજે છે છતાં પણ કોઈ દૃશ્ય કે સ્થિતિમાં આસક્ત થઈ જાય છે. પછી જ્યારે પ્રાકૃતિક ક્રમ પ્રમાણે એનો લય અથવા વિનાશ અથવા અદૃશ્ય થવાની સ્થિતિ આવે છે ત્યારે તે પોતાને દુઃખી અનુભવે છે. એટલે તે જાણવા છતાં જે પ્રતીતિ છે તેને કાયમી માની લેવી એ ભૂલ નથી ? એટલે દુઃખ એ માનવની પોતાની ભૂલનું પરિણામ છે. છતાં પણ જો તમે દુઃખનો ઉપયોગ કરશો તો તે દુઃખ તમારા માટે વરદાન બની જશે. દુઃખની વિશેષતા એ છે કે તમે એને આવતું રોકી શકતા નથી અને દૂર કરવામાં તમે અસમર્થતા અનુભવો છો. જો તમારે દુઃખને દૂર કરવું હોય તો તમારી બુદ્ધિને સુખભોગથી હટાવી લ્યો. ‘મારે સુખ જોઈતું જ નથી.’ આ ભાવ દૃઢ કરો તો દુઃખ ટકશે નહિ. દુઃખનો સૌથી મોટો લાભ એ છે કે એ તમારા અહમ્ને ઓગાળી નાખે છે. અહમ્ની કઠોરતા ઓગળી જાય છે અને હૃદયની કોમળતા પ્રગટ થાય છે. આ દુઃખનું સૌથી મોટું વરદાન છે.

દુઃખ ઉત્પત્તિનું બીજ સુખમાં છે. સુખ જ

દુઃખને જન્મ આપે છે. સુખદ પરિસ્થિતિમાં જ્યારે તમે સુખભોગમાં લાગી જાઓ છો અને ઉદારતા તથા સહૃદયતાને ભૂલી જાઓ છો. સુખ દેનાર સાધનસામગ્રીનો વ્યક્તિગત ઉપભોગ કરો છો ત્યારે જ દુઃખનું આગમન થાય છે. સુખનાં સાધનોનો સેવામાં સદુપયોગ નહિ કરવાથી સુખનાં સાધનો જ દુઃખનાં સાધનો બની જાય છે. જો સુખમાં સેવા અને દુઃખમાં ત્યાગ ભાવ હોય તો સુખ-દુઃખથી ઉપર વાસ્તવિક જીવન મળે. સુખ અને દુઃખ બંને ઉપયોગ માટે છે, ઉપભોગ માટે નથી. સુખનો અને દુઃખનો ઉપભોગ જ માણસને જડતામાં આબદ્ધ કરી દે છે. સુખના ઉપભોગથી પ્રમાદ અને દુઃખના ઉપભોગથી અભાવગ્રસ્ત માણસ હંમેશા ચિંતાગ્રસ્ત રહે છે. દુઃખના ઉપભોગને કારણે જ સુખની લાલસા જાગે છે. દુઃખનિવૃત્તિનો ઉપાય સુખની પ્રાપ્તિ નથી. દુઃખનિવૃત્તિનો ઉપાય છે જેના અભાવનું દુઃખ હોય તેનો ત્યાગ. સુખનો સદુપયોગ સેવા છે અને દુઃખનો સદુપયોગ ત્યાગ છે. જ્યાં સેવા અને ત્યાગ હોય ત્યાં પ્રેમની આપોઆપ અભિવ્યક્તિ થાય. સેવા, ત્યાગ અને પ્રેમ જ્યારે જીવનમાં આવે પછી આધિ-વ્યાધિ અને ઉપાધિ આ ત્રિવિધ તાપોમાંથી મુક્તિ મળે અને એ જ દુઃખનિવૃત્તિ છે.

દુઃખ આવે તો ડરવું નહિ. દુઃખથી ભયભીત ન થવું. પોતાને દીન-હીન અને ભાગ્યહીન ન માનવું. દુઃખ તો ભાગ્યવાનને જ મળે. કારણ કે દુઃખમાં જ દુઃખહારી-દુઃખહરણની સ્મૃતિ સતત રહે છે. દુઃખદ પરિસ્થિતિ જ પરમ હિતકારી, પરમ આત્મીય પરમાત્માને જ

પોતાના માનવા માટે સર્વાધિક અનુકૂળ છે. ખરેખર તો પરમકૃપાળુ પરમાત્મા જ દુઃખનું રૂપ ધારણ કરીને આપણા જીવનને મંગલકારી બનાવવા આવે છે. એટલે જ માતા કુન્તાએ ભગવાન પાસે પોતાને માટે કાયમ દુઃખદ પરિસ્થિતિનું વરદાન માગેલું. કારણ કે દુઃખ આવતાં જ માણસ અધીર થઈને, આર્તનાદ કરીને દુઃખહારી હરિને પોકારે છે. અને એના કૃપાપ્રસાદથી જ માણસ સુખ-દુઃખની દાસતામાંથી મુક્ત થઈ જાય છે. અમારું આપ સૌને નિવેદન છે કે જો તમે સુખની દાસતા અને દુઃખના ભયથી મુક્ત થઈને સુખ-દુઃખથી ઉપરની ચિરંતન-ચિન્મય આનંદવાળુ જીવન ઈચ્છતા હો તો---

(૧) દુઃખથી બચવા માટે સુખકાળમાં, સુખના સમયમાં સુખની વાસનાનો ત્યાગ કરો. જે સુખનો દાસ નથી, દુઃખ તેની પાસે આવતું નથી.

(૨) સર્વાત્મભાવ કેળવો. જે બીજાના દુઃખને પોતાનું દુઃખ અને બીજાના સુખને પોતાનું સુખ માને છે. જેનું હૃદય પરપીડાથી પીડિત છે. જેનામાં દુઃખી માટે કરુણા અને સુખી માટે પ્રસન્નતા રહેલી છે તેના ઉપર દુઃખ કદી આક્રમણ કરતું નથી. આવા સેવાપરાયણ વ્યક્તિનું દુઃખ જગત પોતે વહંચી લે છે અને તે હંમેશા શાંતિનો અનુભવ કરે છે.

(૩) આવેલા દુઃખનું સ્વાગત કરો અને દુઃખના પ્રભાવને અપનાવો. પ્રાકૃતિક વિધાનથી પ્રાપ્ત દુઃખના પ્રભાવનું પરિણામ એ છે કે દીર્ઘકાલથી થતાં આવતા દુષ્કર્મનું ફળ નાશ

પામે છે. વાસનાઓ જડ મૂળમાંથી કપાઈ જાય છે. દુઃખ પરમ કલ્યાણકારી છે. કારણ કે તેનાથી નિષ્કામતા, નિર્વાસના, અસંગતતા અને શરણાગતિના ભાવનો અલ્પકાળમાં જ વિકાસ થાય છે.

(૪) દુઃખ આવે તો ભયભીત ન થઈ જવું. દુઃખની સામે હાર ન સ્વીકારવી. લક્ષ્ય છોડવું નહિ. દુઃખદ ઘટનાઓ ઉપર વિચાર કરો અને એ દુઃખદ પરિસ્થિતિનો સદુપયોગ કરવાના ઉપાયો શોધી કાઢો.

(૫) દુઃખનો ભય જેટલો હાનિકારક છે એટલું દુઃખ પોતે હાનિકારક નથી એટલે દુઃખનો ભય ન રાખવો. ભયભીત થવાથી જ કર્તવ્ય-અકર્તવ્યનો ભેદ ભુલાઈ જાય છે. ધબરાહટના કારણે વગર વિચાર્યે જે કાંઈ કરવામાં આવે છે તેનાથી દુઃખદ પરિસ્થિતિ વધારે જટિલ થઈ જાય છે અને વધુ ગૂંચવાડો થાય છે. ડરવાથી દુઃખ તો જતું નથી ઉલટાનો એનો ઉપયોગ કરવાનું સૂઝતું નથી. માટે દુઃખથી કદી ડરવું નહિ.

(૬) અમે, તમને સૌને અમારા પોતાના જીવનની દુઃખદ પરિસ્થિતિના અનુભવનો નિચોડ કહીએ છીએ. અમારા જીવનમાં જ્યારે દુઃખ વિકટ રૂપ ધરીને આવ્યું ત્યારે અમારાં અરમાનો, અમારા અહમ્ને પણ બહુ મોટી ઠોકર વાગેલી. પરંતુ અમે જરા પણ ગભરાયા વિના જીવનની ખોજ શરૂ કરી દીધી અને ખોજ કરતાં કરતાં એવી જગ્યાએ પહોંચી ગયા કે જ્યાં લેશ માત્ર દુઃખ નથી. અરે ! દુઃખની છાયા પણ નથી. હવે (અનુસંધાન પેજ નં. ૧૯ ઉપર)

જગત માત્ર એકત્વની સાંકળથી સંકળાયેલું છે. પરંતુ જીવ સ્વભાવે કરીને તેમાં ભિન્નત્વ મનાતું જતું હોવાથી જગત વધારે ને વધારે રાગદ્વેષમાં સપડાતું જાય છે. તેમાંથી જેટલા પ્રેમભક્તિભાવથી ને વિવેકબુદ્ધિની સમજણથી મોકળા બની શકીએ તેટલી એની ઝાળ આપણને ઓછી લાગશે. જગતમાં સમજીને જ વધારે સહેવાનું આવે છે. એ જ મારે મન તો તપશ્ચર્યા છે. સંસારમાં જે સહેવાનું આવે છે, તે જીવનની કેળવણી કાજે છે. જો આપણે તેવું સહેવાનું આવે ત્યારે તેમાં જો તટસ્થતા, સમતા, ધીરજ, સહનશીલતા, હૃદયની ઉદારતાનું દૃષ્ટિબિંદુ ને તેવું લક્ષ, શાંતિ અને અપાર પ્રેમભાવના આદિ દૈવી સંપત્તિના ગુણો તે તે વેળા જાળવી શક્યા તો જીવનમાં એના જેવી બીજી પ્રખર સાધના કે તપશ્ચર્યા નથી. તેવું જીવન તો એક ઉત્તમમાં ઉત્તમ યજ્ઞ છે. આપણે એ જ યજ્ઞમાં હોમાયે જવાનું છે. પ્રત્યેક માનવીને તે ઈચ્છે કે ના ઈચ્છે તોપણ હોમાવું પડે છે. તેથી આ સકળ વિશ્વ એ તો એવા યજ્ઞની અખંડ તૈલધારાથી ચાલતી આવતી એક વિધિ સમાન છે. પ્રત્યેકને એકબીજા કાજે સહેવું પડે છે. પ્રત્યેકને પરસ્પર નભાવવાં જ પડે છે. સંસાર એ બીજું કશું નથી પણ વૃત્તિ કે ભાવનાનો વિસ્તાર છે. ઉપાધિ તો મનને લીધે છે. સૌ કોઈનું યોગ્ય થયે જશે એવો વિશ્વાસ હૃદયથી રાખવો. પરિસ્થિતિ ને પ્રસંગો તો અનેક પ્રકારના આવશે ને જશે, પરંતુ એમાં આપણે કેમ રહીએ છીએ ને કેવી

રીતે જીવીએ છીએ એના પર આપણા જીવનવિકાસનો આધાર છે. જે મોટું છે એને વધારે સહેવાનું આવવાનું છે. એવું સહેવું દિલના પ્રેમભાવથી જે જીવ સ્વીકારી લે છે અને તેમાંથી જે જીવ આનંદને બહેલાવે છે એવા જીવના સકળ પ્રકારનાં સંતાપ ટળી જાય છે. સંસાર એ જીવનનો પ્રત્યક્ષ બોધપાઠ શીખવાની પાઠશાળા છે અને જીવનવિકાસ કાજેની પ્રયોગશાળા છે. એના જેવો બીજો કોઈ જીવતો ગુરુ નથી. મારા તત્ત્વજ્ઞાનમાં તો કશાથી ક્યાંયે પણ ભાગી છુટાય નહિ, એ તો નરી કાયરતા છે.

સંસાર મળેલો છે તે શક્તિનો વિકાસ કરવાને, શક્તિના જ્ઞાનના અનુભવ કાજે જીવનમાં સંગ્રામ ક્યાં નથી? સંગ્રામ ન હોય તો કશા કંઈનો વિકાસ શક્ય નથી. માનવ ઈચ્છે કે ન ઈચ્છે તોપણ પળેપળે યુદ્ધ તો આપવું પડે છે. સંસારમાં જે જે કંઈ બને છે તેની ભૂમિકા તો આપણામાં જ રહેલી છે. બીજા તો માત્ર નિમિત્તરૂપે છે. સંવાદ કે સુમેળ વિના આ વિશ્વ એક પળવાર પણ ના ટકી શકે. દુઃખ, દર્દ એનો કાળ સુખાકારીના પ્રમાણમાં ઘણો નજીવો હોય છે, પરંતુ તેનું ભાન જીવને સવિશેષપણે થાય છે. ભાવનાનું ઉદ્દીપન કંઈ એમ ને એમ થતું નથી. ભાવના તો પ્રત્યેક જીવમાં હોય છે. આપણી પરસ્પરની ભાવના રોજના વ્યવહારનાં કર્મમાં પણ (અનુસંધાન પેજ નં. ૨૧ ઉપર)

(ગતાંકનું ચાલુ..)

‘ભરપૂર વિશ્વાસ દેનારા મુનિનાં આવાં વચનો સાંભળીને રાજાની આતુરતા એકદમ વધી ગઈ. એ જ સમયે બધા કેદીઓને છોડી દેવામાં આવ્યા. અષ્ટાવકને પાલખીમાં બેસાડવામાં આવ્યા અને રાજા પોતે ઘોડા પર બેસીને પોતાના સંપૂર્ણ દળ બળ સાથે વનમાં ગયો. એ લોકો એક વડના ઝાડ નીચે રોકાયા એટલે મુનિએ કહ્યું, ‘આ બધું દળ, બળ અને તમારાં પરિવારજનો પાછાં કેમ ન મોકલી આપવાં ? દીક્ષા માટે આ બધું શાને ?’ રાજાએ એ સૌને પાછા મોકલી આપ્યા અને હવે એ ક્ષણમાત્ર પણ સમય નષ્ટ કરવા માંગતો ન હતો તેથી અષ્ટાવકની આજ્ઞા લઈને એક પગ ઘોડાના પેંગડામાં મૂક્યો અને જેવો બીજો પગ ઉપાડવા જતો હતો ત્યારે જ મુનિ બોલ્યા, ‘ખમો, ખમો, ખમો, બીજો પગ ઉપાડતાં પહેલાં મારા પ્રશ્નોના ઉત્તર આપવા પડશે.’ રાજાએ સ્વીકાર્યું એટલે મુનિએ પ્રશ્ન કર્યો કે, ‘જે શાસ્ત્રોની તમે વાત કરો છો એમાં શું આ એક જ વાક્ય છે કે એ સિવાય પણ બીજું કંઈ છે ?’ રાજાએ કહ્યું કે એમાં બીજી પણ ઘણી વાત છે. મુનિ કહે, ‘એમાં એમ પણ લખેલું છે કે આત્મબોધ માટે ગુરુ હોવા આવશ્યક છે.’ તો રાજા કહે, ‘હા, લખેલું છે.’ જો એમ છે તો પછી તમે પોતાના ગુરુ બનાવતાં પહેલાં મારી પાસેથી ઉપદેશ દીક્ષાની માંગણી કેમ કરો છો ?’ ત્યારે રાજા બોલ્યો કે, ‘હું શાસ્ત્રાનુસાર આ ક્ષણથી જ આપને મારા ગુરુ સ્વીકાર કરું છું.’ એટલે મુનિ કહે, ‘તો મારી દક્ષિણા ?’ ત્યારે રાજા બોલ્યો કે એ તે જ ક્ષણથી પોતાનું તન,

મન અને ધન તથા પોતાના અધિકારની બધી જ વસ્તુઓ જે આ સંસારમાં છે તે ગુરુનાં ચરણોમાં સમર્પિત કરે છે અને એમને પ્રાર્થના છે કે તેઓ એનો સ્વીકાર કરે.

‘આ સાંભળતાં જ અષ્ટાવક મુનિ પાસેની કોઈ ઝાડીમાં જતા રહ્યા અને સંતાઈ ગયા. રાજા પોતાના ઘોડાની એક રકાબમાં એક પગ મૂકીને એ જ સ્થિતિમાં હાલ્યા ચાલ્યા વગર એ જ સ્થિતિમાં રહ્યો. સૂર્ય અસ્ત થઈ ગયો. એના મંત્રી અને અન્ય લોકો રાજાના પાછા ન આવવાથી ચિંતિત થઈને વનમાં ગયા. એમણે જોયું કે પાલખી તો હતી પણ અષ્ટાવક ન હતો ! રાજા હતા, મૂર્તિની જેમ જડ ! આ દૃશ્ય જોઈને એ સૌ આત્મા બની ગયા. રાજાના મંત્રીએ પાસે જઈને, રાજાને આમ અચળ રહેવાનું કારણ પૂછ્યું પણ એનો કંઈ ઉત્તર ન મળ્યો. ત્યારે એમને લાગ્યું કે કદાચ મુનિએ રાજા ઉપર કંઈ કાળો જાદુ કર્યો હોય, તેથી એ લોકો એને શોધવા માંડ્યા પણ મુનિ મળ્યા નહિ. એના મળવાની આશા છોડીને એ લોકોએ રાજાને પાલખીમાં નાખ્યો અને એને મહેલમાં પાછો લઈ આવ્યા. લાવીને એક પલંગ પર સુવાડી દીધો. જેમ સુવાડ્યો હતો તેમ જ હાલ્યા ચાલ્યા વગર એ પડી રહ્યો. મંત્રીઓ આ જોઈને બહુ દુઃખી થયા, અને એમણે બધા જ ઘોડેસવારોને બોલાવીને આદેશ આપ્યો કે મુનિને શોધવા અને એમને લીધા વગર પાછા ન આવવું. રાજાએ ન કંઈ ખાધું કે ન કંઈ કહ્યું. એના મોઢામાં જે પાણી નાખેલું તે પણ એણે ગળાની નીચે ન ઉતાર્યું. એવી સ્થિતિ જોઈને એની રાણી અને બીજા સગાં વિષાદમાં ડૂબી

ગયાં. આ સમાચાર બધા પ્રજાજનોમાં પ્રસરી ગયા અને એમનામાં આતંકની લાગણી ઉત્પન્ન થઈ. સૂર્યોદય થવા સુધી ન રાજા ઊઠ્યો કે ન મુનિ પાછો આવ્યો. એ સૌ અધીરતાથી કશાક સમાચારની વાટ જોતા હતા ત્યાં સૂર્યાસ્ત ટાણે એક સેવક પાલખીમાં બેઠેલા અષ્ટાવક સાથે ઉપસ્થિત થયો. મુનિને જોતાં જ મંત્રીઓ ક્રોધથી ધૂંઆપૂંઆ થવા માંડ્યા, કિંતુ એમ વિચાર કરીને પૂછ્યું કે, શું એમણે રાજા ઉપર કાળો જાદુ કરેલો ? મુનિ બોલ્યા, ‘તમારા રાજા પર કાળો જાદુ કરીને મને શું લાભ થવાનો ? છતાં, તમે આ વાત તમારા સ્વામીને જ શું કામ નથી પૂછતા ?’ ‘અમે પૂછ્યું હતું, પણ રાજા તો કંઈ બોલી જ નથી શકતા, પાછલા બે દિવસથી નથી કંઈ ખાધું કે નથી પાણી પીધું. કૃપયા કંઈક એવું કરો જેથી એ કંઈ ખાય’ મંત્રીએ કહ્યું.

ત્યારે મુનિએ રાજા પાસે જઈને કહ્યું, ‘રાજા’ તો બોલ્યો, શું આજ્ઞા છે સ્વામી ?’ મુનિએ પૂછ્યું, ‘મેં તારી પર શું કર્યું છે ?’ ‘કોણ કહે છે કે તમે કંઈ કર્યું છે ? આપે તો કશું જ નથી કર્યું.’ એટલે મુનિ બોલ્યા, ‘ઠીક છે તો પછી ચિંતા ન કરો, હવે ઊઠીને કંઈક જમી લ્યો.’

રાજા ઊઠ્યો, જમ્યો અને સ્થિર થઈને બેસી ગયો. રાજાના મંત્રીઓએ મુનિને કહ્યું, ‘અમ પર દયા કરો, કૃપાપૂર્વક અમારા રાજાને એમની મૂળ સ્થિતિમાં પાછા લઈ આવો.’ મુનિએ એમ કરવાનું વચન દીધું અને એ સૌને બહાર મોકલીને બારણાં બંધ કરી દીધાં, પછી રાજા પાસે જઈને પૂછ્યું કે એ શા માટે અચળ થઈને બેઠા છે ? રાજાએ તરત કહ્યું કે, ‘સ્વામી ! આ શરીર પર મારો કોઈ અધિકાર નથી. આ હાથ અને પગ હવે મારા નથી, આ જીભ મારી નથી, આ આંખો, આ કાન અને સમસ્ત ઈંદ્રિયો

કંઈ જ મારું નથી. આ રાજ્ય મારું નથી. સાચું તો એ છે કે મારા શરીર, મન અને સંપત્તિ બધું જ આપને સોંપી દીધું છે. હું કંઈ જ કરવા સમર્થ નથી, તેથી હું આમ છું.’

‘શ્રદ્ધા અને ભક્તિથી પરિપૂર્ણ આ વચન સાંભળીને મુનિ પ્રસન્ન થયા, સંતુષ્ટ થયા અને પોતાના બેઉ હાથ રાજાના મસ્તક પર મૂકીને બોલ્યા, ‘પ્રિય વત્સ ! તું ‘મુક્ત’ થવા માટે યોગ્ય છો કે નહિ તે જાણવા માટે જ મેં તને આ પ્રાથમિક પરીક્ષણોમાંથી પસાર કરાવ્યો. હવે મને દીક્ષા માટે અધિકારી શિષ્ય મળી ગયો છે. હવે તું બ્રહ્મસ્વરૂપ છો, એક પ્રબુદ્ધ આત્મા ! એક એવો આત્મા જેણે જે પામવા યોગ્ય છે સર્વ કંઈ કરી લીધું છે. અને એ બધું જ પામી લીધું છે જે પામવા યોગ્ય છે.’ આ સાંભળી રાજાએ મુનિને સાષ્ટાંગ દંડવત્ પ્રણામ કર્યા અને મનમાં ને મનમાં અચરજપૂર્વક વિચારવા માંડ્યો કે હું કેવી રીતે બ્રહ્મજ્ઞાની થઈ ગયો ? હું તો હજી પૂરેપૂરો અજ્ઞાનમાં ડૂબેલો છું ! તેથી એણે પૂછ્યું.

‘સ્વામી ! મને કહો કે જ્ઞાન કેમ પ્રાપ્ત કરવું ? મુક્તિ કેમ થાય ? અને વૈરાગ્ય કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરવો ?’

‘અષ્ટાવક ગીતા પ્રશ્નોત્તર રૂપે છે. જનકને આત્મજ્ઞાનની દીક્ષા મળી. આ ઉપદેશના ફળસ્વરૂપે આખી રાત્રિ થોડીક ક્ષણોની જેમ વીતી ગઈ.

કૃતજ્ઞતા અને ભક્તિથી પરિપૂર્ણ હૃદયે રાજાએ કહ્યું કે એના મનમાં શંકા માટે કોઈ સ્થાન રહ્યું નથી, અને જે કંઈ શાસ્ત્રમાં કહેવાયું છે તે સર્વથા સત્ય છે. એણે પોતાની ઉપર મુનિના ઉપકાર માટે પુનઃ કૃતજ્ઞતા વ્યક્ત કરી. આવી કથા છે.

‘પત્રો-સંસ્મરણો’, શ્રીરમણાશ્રમ પ્ર.આ., પૃ. ૩૧૬

ખરેખરી જીવનવિકાસ કાજેની લગની હૃદયમાં હૃદયથી લાગી ગયેલી હોય એવો સાધક હજી મળ્યો નથી. કોઈ પણ જીવને હજી તે કાજે સાચેસાચી ગરજ જાગેલી જાણી નથી. તેનો અર્થ એવો નથી કે કોઈ છે જ નહિ. માટે, લગની લગાડીને જે તે આપણે તો કરવાનું છે.

ભૂખ લાગ્યા વિના કશો સ્વાદ પડતો નથી. માટે, શ્રીપ્રભુનું નામસ્મરણ એની ભાવના અને હૃદયમાં ધારણા સાથે સતત એકધારું લેવાયાં કરાય, એ કાજે જેટલું જ્ઞાનભક્તિપૂર્વક મથાયા જવાય એટલું ઉત્તમ છે.

એક પળ પણ નકામી જાય, તો હૃદયમાં ઘણી વેદના થાય એવું અનુભવાય તો તેવો જીવ નામસ્મરણમાં રહી શકે. માટે, કૃપા કરીને હવે તો તેમાં મન જીવ પરોવી શકવાનું કરે તો કંઈક ગમે. ખાલી ખાલી સાધનાનું નામ લીધેથી તો કશું જ ન વળે. હિંમત ધારીને એનું નામ લીધા કરો. એમાં કોઈ કોઈને અટકાવી શકે તેમ નથી.

જે જે કંઈ બને કરે-મનમાં પણ-તે તે બધું શ્રીભગવાનને ચરણકમળે કહ્યા કરીએ. એમ કહ્યા કરવામાંથી એની સાથે હૃદયનો સંબંધ બંધાયે જાય છે. જ્યાં જ્યાં કંઈ ખચકાવાય ત્યાં પ્રાર્થના કરવી. પાણી પીતી વખતે પ્રાર્થના, મળત્યાગ સમયે પણ પ્રાર્થના, લઘુશંકા સમયે પણ તેમ જ, જમતી વખતે પણ, કપડાં પહેરતી સમયે, નહાતી સમયે, એમ પ્રત્યેક કર્મના આદિમાં તે તે કર્મ શ્રીપ્રભુપ્રીત્યર્થે છે, એવી હૃદયની ધારણા ધરાવી ધરાવીને પ્રાર્થના કર્યા

કરવાની છે. રાતે સૂતી સમયે, ઊઠતી સમયે પણ તેમ જ.

શ્રીપ્રભુની ભાવના વિના એક પળવાર પણ જો સૂનાં રહ્યાં તો આપણે અભડાયાં એમ ગણવું અને માનવું. શ્રીપ્રભુની સ્મરણભાવના વિનાનો સમય જતાં તે આપણને ઘણું ઘણું કઠે અને એવી સ્મરણભાવના એ તો આપણા શ્વાસોશ્વાસની જેમ થઈ જવી ઘટે. ત્યારે જ સાધના થઈ શકવાની. જીવનું તાદાત્મ્ય પ્રભુકૃપાથી ઉદ્ભવ્યું છે એમ તો જ મનાય અને ગણાય. માટે, કૃપા કરીને ચેતવામાં સાર છે.

બને તેટલું ઓછું બોલવું. તેથી કરીને કોઈને ખોટું લાગે તો વાંધો નહિ. ન જ છૂટકે બોલવું પડે ત્યાં બોલવું. જે તે બધાં સાથે દરેકના સ્વભાવ અને પ્રકૃતિ જુદી જુદી હોવાથી અથડામણ થવાને ભલેને સંભવ હોય, પણ જો આપણે આપણા પોતાના જ સ્મરણભાવનાના કર્મમાં લગાતાર રહેવું છે, અને તે વિના બીજું કોઈ કર્મ જો નથી, અને જે કરવાનું છે એમાં આ બાજુનો કે તે બાજુનો કોઈ મતાગ્રહ પણ નથી, તો આપણને કોઈ સાથે અથડામણ શેની થાય ? કોઈ કહે કે ‘આમ’ તો આમ, કોઈ કહે ‘ના, આમ નહિ તેમ’ તો આપણે તો તેમ થાય તોપણ ભલે. આમ વર્તવાથી આપણને કોઈ મૂર્ખા બનાવશે તો તે પણ ભલે.

આપણાથી કોઈ જીવના અવગુણ જોવાઈ ન જાય તેની તો સોએ સો ટકા પરવા (અનુસંધાન પેજ નં. ૨૧ ઉપર)

પૂજ્ય મોટા શ્રદ્ધાને માનવીના હાથ-પગ તરીકે વર્ણવે છે, કારણ કે તેનાથી પુરુષાર્થ થઈ શકે છે. પુરાણની વાત ટાંકતા શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસે કહ્યું હતું : ‘શ્રી રામચંદ્ર જે સાક્ષાત્ પૂર્ણબ્રહ્મનારાયણ, તેમને લંકામાં પહોંચવા સારુ પુલ બાંધવો પડ્યો. પણ હનુમાન રામનામમાં શ્રદ્ધા રાખીને એક જ છલાંગે સમુદ્રની પેલે પાર કૂદી પડ્યા. તેમને પુલની જરૂર નહીં !’ શ્રી વિમલા ઠાકર સમજાવે છે : ‘શ્રદ્ધા એ કોઈ માન્યતા, ભોળી શ્રદ્ધાળુતા કે પરંપરાગત રીતે ઊતરી આવેલી વાતોનો-વાતનો આંધળો સ્વીકાર નથી, પરંતુ વિશ્વમાં અસ્તિત્વ ધરાવતું ગતિશીલ બૌદ્ધિક બળ, જે દરેક વસ્તુનું સંચાલન કરે છે, જે તમારું પણ સંચાલન કરે છે તેમાં જો શ્રદ્ધા પ્રગટે તો તે શ્રદ્ધા મદદ કરે છે.’

વિશેષ સ્પષ્ટતા કરતા વિમલાબહેન કહે છે : ‘આપણી આસપાસના વૈશ્વિક જીવનની ગતિવિધિઓનું જો આપણે નિરીક્ષણ કરીએ તો પ્રત્યેકનો પરસ્પરનો સંબંધ આપણે જોઈ શકીએ છીએ. આ અખિલાઈનો પારસ્પરિક સંબંધ એક બૌદ્ધિક બળ કે શક્તિ છે. વૈશ્વિક જીવન બૌદ્ધિક શક્તિના અસ્તિત્વનું સૂચન કરે છે. એને તમે વૈશ્વિક બુદ્ધિ કહી શકો. આપણે વિશ્વની બહાર નથી બલ્કે વિશ્વની વચ્ચેવચ આપણું અસ્તિત્વ છે. અખિલાઈ સાથે આપણે સંકળાયેલાં છીએ, આપણે કોઈ અંધશક્તિના તરંગ સામે ખુલ્લા નથી પડ્યા કિંતુ આ વૈશ્વિક બુદ્ધિશક્તિ સામે આપણું પ્રગટીકરણ થયું છે

જેની સાથે આપણો સૈન્દ્રિય સંબંધ છે. આપણે એ સંવેદનશીલતા સાથે પ્રગટ થયા છીએ જે આપણી અંદર અને આપણી બહાર અસ્તિત્વ ધરાવે છે. આ સત્ય આપણને જ્યારે સમજાય છે, આત્મસાત્ કરીએ છીએ ત્યારે શ્રદ્ધા આકાર લે છે અને આપણને મદદ કરે છે. આ માત્ર માનવાની વાત નથી, પરંતુ જાત-અનુભવની વાત છે.’

‘ઈશ્વર સૌનું માર્ગદર્શન કરે છે.’ આવા શ્રદ્ધાસભર વિધાન સામે એક દર્શનાર્થીએ શ્રી રમણ મહર્ષિ સમક્ષ શંકા વ્યક્ત કરી ત્યારે તેની શંકાનું સમાધાન કરતા શ્રી રમણ મહર્ષિએ કહ્યું : ‘જો તમે ઈશ્વરના માર્ગદર્શનમાં દૃઢ શ્રદ્ધા ધરાવતા હો તો એને વળગી રહો અને ચોતરફ બનતી ઘટનાઓની ચિંતા ન કરો. બીજું સુખ હોય કે દુઃખ બંને તરફ સમાનપણે ઉદાસીન રહો, અને ઈશ્વરમાં શ્રદ્ધા રાખો. આવું ત્યારે જ બને જ્યારે ઈશ્વર સૌની સંભાળ રાખે છે એ શ્રદ્ધા દૃઢ હોય. ઈશ્વરમાં દૃઢ શ્રદ્ધા રાખીને નિશ્ચિંત થઈ શકાય છે, પરંતુ શ્રેષ્ઠ અધિકારીને બાદ કરતા બીજા કેટલાકને આ બાબતમાં સહેલાઈથી વિશ્વાસ થતો નથી. તેઓ પૂછે છે : ‘ઈશ્વર કોણ છે ? કેવો છે ? એનો સાક્ષાત્કાર શી રીતે થાય ? વગેરે. એમના સંતોષ ખાતર બૌદ્ધિક ચર્ચા જરૂરી બને છે. બૌદ્ધિક સમાધાન થતાં જ સંનિષ્ઠ સાધક અભ્યાસમાં લાગી જાય છે.’

(અનુસંધાન પેજ નં. ૨૧ ઉપર)

ભારતવર્ષ અનાદિકાળથી જ્ઞાન, ભક્તિ, દર્શનનું ઉદ્ભવકેન્દ્ર રહ્યું છે. સમયે સમયે અહીં અનેક સૂર્યોનો ઉદય થતો રહ્યો છે. તેઓના જીવન ઉજાશથી નભોમંડળ આજપર્યંત ઝળહળ થતું રહ્યું છે. સનાતન દર્શનના નવસંસ્કરણના નિમિત્તે અનેક વિભૂતિઓએ અહીં આવી પોતાનો પ્રકાશ પાથર્યો છે. મધ્યકાલીન આક્રમણો તેમજ દિશાહીનતાના સમયમાં પણ એક સાથે અનેક મહાત્મા-ભક્તાત્માએ ભારતને પોતાના દર્શનથી અજવાળ્યો છે, સંભાળ્યો છે. આ પૈકીનું અતિધ્યાનાકર્ષક નામ છે કબીર.

ભક્તિ અને જ્ઞાનનું સાધન કરનાર ભાગ્યે જ કોઈ એવી વ્યક્તિ મળે જે ‘કબીર’થી અનભિજ્ઞ હોય. કોઈ તત્ત્વચિંતક કદાચ એવો નહિ હોય જેણે કબીર ચિંતનનો ક્વચિત્ આશ્રય ન કર્યો હોય. ભલે તે જ્ઞાન કે કર્મ કે ભક્તિમાર્ગનો હોય, ભલે તે ઈશ્વરવાદી કે નિરીશ્વરવાદી હોય, હિન્દુ હોય કે મુસલમાન હોય, ઉચ્ચ જાતિનો હોય કે અન્ય, કવિ હોય કે વક્તા. અધ્યાપક હોય કે અધ્યેતા, યોગસાધક હોય કે પરમના વિયોગનો સાધક, સંગીતકાર હોય કે ગાયક તમામને કબીર એકસમાન પોતીકા લાગ્યા છે. અનુસરણીય સ્વીકાર્ય લાગ્યા છે. જન્મ વિશેષની અનેક કથા-દંતકથાની અનિશ્ચિતતાઓયુક્ત કબીર, ‘સાહેબ’માં લીન થવાનો નિશ્ચિત માર્ગ નિર્દિષ્ટ કરે છે. મૃત્યુના રહસ્યને પામેલા કબીર કાશીમાં જીવન વ્યતીત કરી અંતે કાશીમાંથી નીકળી જઈને પણ

‘સાહેબ’ સદેહે સ્થિરતા સ્થાપે છે.

‘કબીર’ શબ્દનો કોશગત અર્થ થાય છે ‘મહાન,’ ‘ઉત્તમ’, હા સાથે જ, કબીરે આ કબીરાઈ સિદ્ધ કરી છે. પોતાનાં વચનોમાં ‘સુનો ભાઈ સાધો’ કબીર તેની વાણીના શ્રવણની પૂર્વશરત મૂકે છે તે છે ‘સાધો’. જે ‘સાવધ’ છે તે ‘સાધો’, જે નિર્મળ છે તે સાધો. આવી ‘સાવધ’ વ્યક્તિ જ કબીરને સાચા અર્થમાં પામી શકે છે.

જીવનના તમામ આયામોમાં જળકમળવત્ રહીને કબીર સાધુનાં લક્ષણો પુરવાર કરે છે તેમ જ જીવન સાથે સંકળાયેલ તમામ પાસાંઓમાં પોતાનું ચિંતન આપે છે. એક તરફ કર્મકાંડનું વિખંડન કરનાર કબીર ગુરુભક્તિનો શ્રેષ્ઠ દુહો આપે છે.

ગુરુગોવિંદ દોનોં ખડે, કાકે લાગુ પાય

બલિહારી ગુરુ આપકી ગોવિંદ દિયો બતાય.

આનો લોકભોગ્ય-પ્રચલિત અર્થ તો આપણે જાણીએ છીએ કે અહીં ગુરુનો મહિમા કરે છે; પણ અવળવાણી વદતા કબીર કદાચ એક બીજું પાસું પણ આપણને દર્શાવે છે કે જ્યારે શિષ્ય સમક્ષ ગુરુ અને ગોવિંદ બંને હોય ત્યારે પ્રથમ વંદન કોને કરવાની મૂંઝવણ સ્વાભાવિક છે. ગુરુ જ આવી ધર્મમૂઢતા દૂર કરે છે. કબીર અહીં જણાવે છે કે હે ગુરુદેવ, આપની બલિહારી કે મારી મનોવ્યથામાં આપે ગોવિંદને બતાવી મને જણાવ્યું કે પ્રથમ ત્યાં ગોવિંદને વંદન કરાય. સાદા શબ્દોમાં પણ કબીર ઉચ્ચ અને ગૂઢ ચિંતન આપે છે તો વળી, અન્ય

એક દુહામાં કહે છે કે -

કબીર વે નર અંધ હૈં, ગુરુ કો કહતે ઔર
હરિ રુઠે ગુરુ કૌર હૈ, ગુરુ રુઠે નહીં કૌર
કબીર ગુરુને અહીં ઈશ્વરથી પણ ચડિયાતા
ગણાવે છે. વળી હરિ કરતાં પણ ગુરુ વધારે
દયાળુ તેમ જ બળવાન છે તેમ પણ અહીં
ફલિત કરે છે.

પરમ તત્ત્વને 'સાહેબ' કહેતા કબીર ક્યારેક
પ્રબળ ભક્ત તો ક્યારેક પ્રખર જ્ઞાની તો ક્યારેક
પરમ યોગી તો ક્યારેક પાકા સમાજ-ધર્મ
સુધારક લાગે છે. કબીર નમ્રતાનો મહિમા
કરતાં કહે છે -

સાહિબ તુમ્હી દયાલ હો, તુમ લગી મેરી દૌર
જૈસે કાગ જહાજ કો સૂઝે ઔર ન કૌર
તો વિવેક દર્શવતા કહે છે કે -
હંસા પય કો કાઢિ લે છીર-નીર નિરવાર
ઐસે ગહે જો સારકો સો જન ઊતરે પાર
વળી એકેશ્વરવાદ-નાદનું સાધન ઉપદેશતા
કહે છે કે -

શબદ સાધના કિજે સાધો, શબદ સાધના કિજે
જેહિ શબદ તે પરગટ ભયે સબ,
તેહિ શબદ ગ્રેહી લિજે...સાધો

શબ્દની સાધના-નાદ ઉપાસનાનો માર્ગ
સૂચવતાં તે નાદની સાધનાને સર્વસાધનસાર
જણાવે છે. કહે છે કે નાદસાધના જ તમામ
ઉત્પત્તિનું મૂળ છે. આમ આ જ્ઞાની ભક્ત નાદ
દ્વારા સુમિરનનો બોધ કરાવે છે અને સાથે
મનુષ્યની સ્વાર્થી વૃત્તિની પણ વાત કરે છે.
દુઃખમેં સુમિરન સબ કરે, સુખમેં કરે ન કોઈ
જો સુખમેં સુમિરન કરે, દુઃખ કાહે કો હોઈ

સુમિરન એ સુખ હોત હૈ સુમિરન સો દુઃખ જાય
કહ કબીર સુમિરન કરે સાંઈ માહિ સમાય

અહીં કબીર સાંઈ-સાહેબમાં એકરૂપ થવાનો
માર્ગ સૂચવે છે.

આત્મનિરીક્ષક, સાક્ષીભાવક કબીર અત્યંત
મનોવૈજ્ઞાનિક નિદાન કરે છે અને માનવને
ઉપરોક્ત ઉપચાર પણ સૂચવે છે. દીર્ઘકાલીન
રોગ Chronic Disease નું નિદાન આપે છે.

જહ આપા તંહ આપદા, જહ સંશય તહ સોગ
કબ કબીર કેસે મટે ચારો દીરઘ રોગ

આપા - અભિમાનથી આપદા અને સંશયથી
શોક પેદા થાય છે એટલે જ કબીર એમ પણ
કહે છે કે-

ઐસી બાની બોલિયે મનકા આપા ખોય
ઓરન કો શીતલ કરે આપહુ શીતલ હોય
અભિમાનને ભક્તિ અને સમાજજીવનનું
બાધક ગણાવે છે. તત્કાલીન સમાજમાં વ્યાપ્ત
દંભને ખુલ્લો પાડે છે અને પોતાની વાણીમાં
આવા દંભને નિંદે છે.

મન મૈલા તન ઉજલા બગુલા કપટી અંગ
તાતે તો કૌઆ ભલા તનમન એક હી રંગ
અહીં કાગડાને બગલા કરતાં ચડિયાતા
ગણાવે છે તેમજ સમાજમાં પ્રવર્તતા દંભ-
કર્મકાંડનું ખંડન કરતા કબીર પડકાર ફેંકે છે કે-
પથ્થર પૂજે હરિ મિલે મે પૂજું સારા પહોર
તાતે તો ચાકી ભલી પીસ ખાય સંસાર
દેવાલયના પથ્થર કરતાં ઘંટીના પથ્થરનો
મહિમા વધારી કબીર મૂર્તિપૂજાનો વિરોધ સતર્ક
નોંધાવે છે, વળી અન્ય પદમાં એ પૂછે છે-
તેરા સાહિબ કેસા હૈ ?

મુલ્લા મસ્જિદ ચઢકર બાંગ પુકારે, ક્યા તેરા સાહિબ બહીરા હૈ ?

ચીંઉટી કે પદ નેવર બાજે વો ભી સાહિબ સુનતા હૈ.

અરે પરમતત્ત્વનો અંતરયાત્રી છે. નાનકડી કીડીના પગમાં ઝાંઝર કેવું હોય ? તો વાગે તેને પણ સાહિબ - ઈશ્વર સાંભળે છે. આવું સુંદર કલ્પન આપી કબીર કવિત્વમાં પણ શ્રેષ્ઠતા સિદ્ધ કરે છે.

સાધુ તો કરુણામૂર્તિ જ હોય ને !...જુઓ ચલતી ચક્કી દેખ કર દિયા કબીરા રોય દો પાટન કે બીચ મેં બચા ન સાબૂત કોય સંસારનું ખરું ચિત્ર અને કઠિનતા રજૂ કરતાં કહે છે કે સંસાર ચક્રરૂપી ઘંટી જોઈને પોતાને કરુણા ઊપજે છે. આ સંસારના બે પડમાં આવી ગયેલો કોઈ જીવ સલામત રહ્યો નથી.

સંસારની આવી અંતરતમ અનુભૂતિને જાણનાર કબીર સાવ સામાન્ય લૌકિક અભ્યાસ હોવા છતાં વેદ-વેદાન્ત વળી સંસ્કૃત સાહિત્યની સમાંતરે ચાલે છે.

ને આશ્ચર્યજનક ! જુઓને આ દુહો. ગુરુનો મહિમા કરે છે પણ કબીર પોતાની બાનીથી આપણને છેક 'શિવમહિમ્નઃ સ્તોત્ર' પાસે લઈ જાય છે. તેમાં શિવતત્ત્વની સ્તુતિ - ગુરુતત્ત્વની સ્તુતિમાં પોતીકા શબ્દોમાં જ અર્થ આપે છે..પુષ્પદંત કહે છે - અસિતગિરિ સમસ્યાત્...જ્યારે કબીર કહે છે -

સબ ધરતી કાગજ કરું, લેખિની સબ વનરાય સાત સમુંદ કી મસિ કરું ગુરુગુન લિખા ન જાય ક્યારેક તો વેદાન્ત દર્શન સાવ સરલ બાનીમાં

કબીર સંભળાવે છે. સર્વ વ્યાપક પરમતત્ત્વ સાહેબને 'સબ ઘટ વાસી' : ઈશ્વરઃ સર્વભૂતાનાં હૃદયેશર્જુન તિષ્ઠતિને પુનઃસ્થાપિત કરે છે.

સાહેબ તેરી સાહિબી સબ ઘટ રહી સમાપ જ્યો મેંદી કે પાત કે લાલી રહી સમાય જ્યો તિલ ભીતર તેલ હૈ, જ્યો ચકમકમેં આગ તેરા પ્રિતમ તુજમેં હૈ, જાગ સકે તો જાગ આ દષ્ટાંતોમાં તેમ જ અન્યત્ર પણ એક સિદ્ધહસ્ત સાહિત્યસ્વામી જેમ કલ્પનો, અલંકારો, પ્રતીકો પ્રયોજતા દેખાય છે.

વળી કબીર ન્યાયદર્શનના પણ જાણકાર હશે એમ માનવા પ્રેરાઈએ છીએ. 'કીટભૂંગ' ન્યાય અનુસાર.

લાલી મેરે લાલકી જિત દેખું તિત લાલ લાલી દેખન મેં ગઈ મેં ભી હો ગઈ લાલ ભક્તકવિ ભક્તિને અને પ્રેમને એક જ જુએ છે - દર્શાવે છે. પ્રેમ-ભક્તિની આવી સચોટ સમજ ભાગ્યે જ બીજે મળે છે. તે કહે છે કે - પ્રેમ પ્રેમ સબ કોઈ કરે પ્રેમ ન ચિને કોઈ આઠ પ્રહર ભીના રહે પ્રેમ કહાવે સોઈ તો વળી એમ પણ કહે છે કે -

સોવો તો સુપને મિલે, જાગો તો મન માંહિ લોચન રાતા સુધિ હરિ, બિહુરત કબહુ નાહિ. ભગવાન-ભક્ત વચ્ચે અવિભાજ્ય સંબંધનો નિર્દેશ કરે છે. આ આગળ વધી બંનેમાંથી એક જ થઈ જવાની અને સરળતા તેમ જ શીખ કબીર આપે છે. કહે છે-

જબ મેં થા તબ હરિ નહિ, અબ હરિ હૈ તો મેં નહિ પ્રેમ ગલી અતિ સાંકરી, તા મેં દો ન સમાહિ અભિમાન ઓગાળીને પરમમાં ઓગાળી જવું

એ ભક્તિ-પ્રેમ છે એમ અહીં સમજાય છે, તો ભક્તિનું અમૂલ્યપણું સોદાહરણ કહે છે કે -
 પ્રેમ ન બાઢી ઉપજે, પ્રેમ ન હાટ બિકાય
 રાજા પરન્ત જેહી રુચે, શીશ દેઈ લેઈ જાય
 અહીં ભક્તિની સનાતનતા અને ભક્તિનું દુર્લભપણું જીવનસટોસટનું છે તેમ પણ સ્થાપિત કરે છે.

કર્મવિષયક જટિલ ચર્ચાઓ પર પૂર્ણવિરામ લગાવીને કબીર સીધીસટ સમજ આપે છે કે દરેક વ્યક્તિ ‘કર્મ’ શબ્દ બોલે તો છે પણ...તેને તત્વતઃ કબીર ઉજાગર કરે છે. કહે છે કે -
 કર્મ કર્મ સબ કોઈ કહે કર્મ ન ચિને કોઈ
 જો મનકા બંધન કરે કર્મ કહાવે સોઈ.

કર્મયોગના દાર્શનિકોની સમજ અને સિદ્ધાંતોને સમજવાની ચાવી કબીર આપે છે કે કર્મ શું છે ? જે કાર્ય આપણા મનને બાંધી રાખે તે જ કર્મ આપણને બંધનકર્તા બને છે, માટે તેને જ કર્મ કહી શકાય. તેનું ફળ ભોગવવું પડે છે જે સારું-નરસું પણ હોઈ શકે છે. કર્મના નામે કર્મકાંડની સામે તેઓ રણશીંગુ ફૂંકે છે.

તો પોતાના દીકરા કમાલને ધર્મોપદેશ પણ આપે છે જેમાં કહે છે કે -

કબીર કહે કમાલ કો દો બાતે સીખ લે
 કર સાહેબ કી બંદગી ભૂખે કો અન્ન દે.

માનવતાવાદી કબીર અન્નદાનને મહત્ત્વ આપી સમાજની ખરી સેવા કરવાનું સૂચવે છે.

પોતાનું જીવન કાશીમાં વીતાવનાર કબીર ‘કાશીનું મરણ’ દુકરાવી મગહર જવાનું પસંદ કરે છે અને આજીવન શુદ્ધાચારથી જ મુક્તિ મળે છે તેવું પ્રસ્થાપિત કરે છે. પોતાના

અનુયાયીઓની ભીડ વચ્ચે શાંતિથી ચાદર ઓઢી જઈ સૂઈ જનાર કબીર સાહેબ ‘સાહેબ’માં સદેહે સમાઈ જાય છે. યોગાશ્રયી કબીર તો દેહ કેવળ સુગંધમાં પરિવર્તન પામી આપણને સુવાસ આપતો રહ્યો છે. તદ્દન ગૂઢપ્રતિકોથી કબીર યોગ માર્ગદર્શન કરે છે.

સાહેબ કા ઘર દૂર હૈ જેસે પેડ ખજૂર

ચડે સોં અમીરસ પાયે, પડે સો ચકનાચૂર
 યોગમાર્ગમાં આગળ વધનાર સાધકને સાવચેત પણ કરે છે અને સૂરતા પણ આપે છે.

અંતે ‘ઝીણી ઝીણી બીની ચદરિયા’નો વણનાર આ મહાત્મા સંપૂર્ણ અસ્તિત્વનું તત્ત્વદર્શન કરી-કરાવી પોતાની ચાદર પૂરોગામી સાહેબશ્રીઓના પગલે જ અણીશુદ્ધ રાખીને ‘જ્યોં કી ત્યોં ધરી દિન્હી ચદરિયા’ કહી સાહેબને પોતાના કરજદાર બનાવી તેમનામાં વિલીન થાય છે.

આભાર : દિવ્ય સંસ્કૃતિ, ડિસે. ૨૦૨૦, પૃ. ૨૬-૨૮ □

(અનુસંધાન પેજ નં. ૨૫ નું ચાલુ)

પણ, એના પરનો ભરોસો આપણે કાયમ રાખવાનો છે.

પૂજ્ય ગાંધીજીના નામસ્મરણ વિશેના વિચારોનો પત્ર મળ્યો. ચાલો ! સારું થયું કે તમને એથી આપણી પ્રભુની સાધનાના લીધેલા માર્ગ ઉપર વિશ્વાસ વધ્યો. મને તો મારા પોતાનામાં (ભગવાનની કૃપાથી જ અલબત્ત) વિશ્વાસ છે ને શ્રદ્ધા પણ છે. જે જે પ્રત્યે જ્યાં જ્યાં ભાવ થયો છે, ત્યાં ત્યાં ભગવાને કામ કરાવ્યું છે. જ્યાં નથી થતું ત્યાં આપણાં જ આવરણો આડાં આવેલાં છે ને એ અજ્ઞાનને લીધે જ છે.

‘જીવનપગરણ’, બી.આ., પૃ. ૯૪ □

સને ૧૯૫૯નું વર્ષ મારે માટે લાક્ષણિક હતું. છ મહિના યુરોપમાં રહીને હું ભૂદાન પ્રવૃત્તિ માટે સ્વદેશ પાછી આવી. નવેમ્બરમાં હું અણધારી માંદી પડી. ડાબા કાનમાંથી લોહી વહેવા માંડ્યું. માથાનો અસહ્ય દુખાવો, તાવ અને સ્થૂળ વેદનાને કારણે મારે ફરજિયાત રીતે પૂનાની ઈ.એન.ટી. ક્લિનિકમાં દાખલ થવું પડ્યું. ત્રણ મહિને ઓપરેશન કરાવવું પડ્યું. તે પછી આરામ અને હવા ફેર માટે અલમોડા વગેરે સ્થળે મને લઈ જવામાં આવી, પરંતુ તે પછી કાનની વેદના કલ્પનાતીત રીતે વધી. ક્યારેક બેભાન થઈ જવાતું. નિષ્ણાત ડોક્ટરોની સલાહ થઈ કે મારે લંડનના નિષ્ણાત ડોક્ટરોની સારવાર માટે ત્યાં જવું. એ મુસાફરીની વ્યવસ્થા તો થઈ ગઈ. કાન અને મગજનું ફરીથી ઓપરેશનની એક જ સંભાવના. મારાં માતાપિતા અને મિત્રોની એ એક જ આશા હતી. ૧૯૬૦ના વર્ષોનો અંત ભાગ આવ્યો. એક રીતે આખું વર્ષ વિષાદમય હતું. કેવળ ઈશ્વરેચ્છાને હું આધીન હતી. મૃત્યુ માટે તૈયાર હતી પણ અંદરથી અભેદ ઊંડાણમાં હું શાંત હતી.

શ્રી જે. કૃષ્ણમૂર્તિ, ડિસેમ્બરમાં બનારસ આવ્યા. ૧૯૬૦ના ડિસેમ્બરની ૨૦ મી તારીખે અમે સવારે સાડા નવ વાગ્યે તેમને મળવાં ગયાં. તેઓ કેટલાક મિત્રો સાથે ચર્ચા કરતા હતા. તે પછી કૃષ્ણજીએ મારા તરફ વળીને પૂછ્યું કે કાનની તકલીફ કેમ છે? મેં એમને આખી વાત કહી. લંડન જવાની વાત પણ મેં જણાવી, મારી

વાત એમણે ધ્યાન દઈને સાંભળી. અચાનક એમણે કહ્યું, ‘હું કંઈ મદદ કરી શકું?’ મેં જરાક મુર્ખાઈથી જવાબ આપ્યો, ‘તમે શી મદદ કરી શકશો? તમે ઓછા કંઈ ડોક્ટર છો!’

કૃષ્ણમૂર્તિ : બાલિશતા ન કરશો. હું સાચું કહું છું. કંઈ મદદ કરી શકું ?

‘હું નથી જાણતી.’

કૃષ્ણમૂર્તિ : જુઓ, હું જ્યારે નાનો હતો ત્યારે મારી મા કહેતી હતી કે મારા આ હાથમાં રોગ હરી લેવાની શક્તિ છે. આપણે પ્રયત્ન કરીશું? કદાચ સફળ થઈએ, ના પણ થઈએ. તમે જો હા પાડો તો પ્રયત્ન કરવામાં કશી હાનિ નથી.

‘હું તમને મારા આધ્યાત્મિક ગુરુ માનતી નથી. એ શક્તિ શી રીતે મારી ઉપર કામિયાબ બની શકશે?’

કૃષ્ણમૂર્તિ : ઓહો ! હું કોઈનો ગુરુ નથી, પરંતુ એને તમારા વિશ્વાસની સાથે કશી લેવા દેવા નથી. એ તો મારું કામ છે.

‘આપનો ઘણો આભાર. એના ઉપર વિચાર કરી જોઈશ.’

કૃષ્ણમૂર્તિ : આને માટે શંકાશીલ થવાની જરૂર નથી. તમે મને મદદ માટે કહેતાં નથી. સામેથી હું તમને કહું છું.

કૃષ્ણના પ્રેમાળ પ્રસ્તાવથી હું અભિભૂત થઈ પણ એ પ્રસ્તાવ સ્વીકારવાની મારી તૈયારી ન હતી. ત્રણ દિવસ પછી હું એવા નિર્ણય ઉપર આવી કે એને માટે હું તૈયાર ન હતી. હૃદયમાં એને માટે અવરોધ હતો. ચોથે દિવસે હું કૃષ્ણજીને

મળવા ગઈ. મેં એમને કહ્યું કે મારા અંતરમાં અંજાવાત ઊઠ્યો છે. એમનું કોમળ સ્મિત સરી પડ્યું. એમણે કહ્યું, હું તમને કશુંક કરવાનો છું, એમ ધારી લેવામાં તમે ભૂલ કરો છો. હકીકતમાં હું તમોને કશું જ કરવાનો નથી. એ તો રોગહર શક્તિ ક્રિયાશીલ થશે. જો એ કંઈક કરી શકશે તો એ કંઈ શક્તિ છે એની મને પણ ખબર નથી. એ કેવી રીતે કાર્ય કરે છે એની પણ મને ખબર નથી. એમાં તમારે મારા તરફ ઉપરકારવશ થવાની કશી જ જરૂર નથી. જો તમારી તકલીફ મટી જશે તો એમ જાણજો કે રોગ મટી ગયો છે. તમારી જ્યારે મરજી થાય ત્યારે આવજો.’

હું ઊંડા ઓશિંગણભાવ સાથે પાછી ફરી. હું હજી તૈયાર ન હતી. છેલ્લાં ચાર વર્ષથી મારું મન એ સંતપુરુષ માટે સહેજ સ્નેહ અને આદરથી ભર્યું હતું. મારી જાતને મેં કહ્યું, પ્રેમ, ઉપકારને ઓળખતો નથી. મારું પામર નાનું મન એ કૃષ્ણજીના પ્રેમના ઊંડાણનો શી રીતે તાગ લઈ શકે ? મારો અધમ અહંકાર. પ્રેમ તો ‘તારું’ ‘મારું’ કશું જાણતો નથી. મારા અહંકાર અને એના દર્પને હું મોઢામોઢ થઈ ગઈ. મેં અહંકારને નજરોનજર દીઠો અને મને તરત જ એક વિલક્ષણ નિરાંતનો અનુભવ થયો. હું હળવી લાગી. મુક્તતા અનુભવી.

બીજે અઠવાડિયે હું કૃષ્ણજીને મળવા ગઈ. મેં એમને કહ્યું કે હું તૈયાર છું. એઓ હસ્યા. પોતાના હાથ ધોઈ આવ્યા. ધીરી સુકુમારતાથી બહાર આવ્યા. મારી ખુરશીની પાછળ ઊભા રહ્યા. એમણે પોતાનો જમણો હાથ મારે માથે મૂક્યો. ડાબો હાથ મારે કાને મૂક્યો. હું

સાવધાન હતી. મેં જોયું કે સ્પંદનનો એક જબરજસ્ત બળવાન પ્રવાહ મારા માથામાં થઈને આખા શરીરમાં ફરી વળ્યો. સમસ્ત દેહને અદ્ભુત વિશ્રામ મળ્યો. મારી આંખો આપમેળે મીંચાઈ ગઈ. કૃષ્ણજીએ બંને હાથ ખસેડી લીધા. આંખો ખોલવાનો મેં પ્રયત્ન કર્યો. હું બરાબર દૃષ્ટિને સ્થિર કરી શકી નહિ. હું જાણે શાંતિ અને પ્રકાશની ધરતીમાંથી પાછી આવી. બેએક મિનિટમાં મને થયું કે તરસ લાગી છે. મેં કૃષ્ણજી પાસે એક ગ્લાસ પાણી માગ્યું. બીજા રૂમમાં જઈને એઓ ઝડપથી એક ગ્લાસ પાણી લઈ આવ્યા. થોડીક વારમાં નિદ્રાધીન થઈ ગઈ. બેએક કલાક નિરાંતે ઊંઘી, આખા દિવસમાં કાનમાંથી લોહી વહ્યું નહિ. એ દિવસ મેં મારી જાત સાથે ગાળ્યો.

બીજે દિવસે પાછી કૃષ્ણજી પાસે ગઈ. ફરીથી એમણે એવું કર્યું. ફરીથી એ અનુભવમાંથી પસાર થઈ, પરંતુ આ વખતે ઉત્કટતા ઘણી વધારે હતી. ઊઠતાં પહેલાં મેં કૃષ્ણજીને કહ્યું કે ગઈ કાલે ચોવીસ કલાકમાં બિલકુલ તાવ ન હતો. કાનમાંથી લોહી પણ વહ્યું ન હતું. એઓ હસ્યા. એમણે કોમળતાથી હાથ ઊંચો કરીને કહ્યું, ‘કાલે સવારે ફરીથી આવજો.’ અમે જુદાં પડ્યાં. ઘેર જઈને હું સૂઈ ગઈ. આખો દિવસ શાંતિથી પસાર કર્યો. લોહી નહિ અને તાવ પણ નહિ. ચૌદ મહિના પછી મને શારીરિક નિરાંતના કેટલાક મૂલ્યવાન કલાકો મળ્યા હતા. બીજે દિવસે સવારે અમે ત્રીજી બેઠકનો અનુભવ કર્યો. પછી એકાદ મહિનો એની કેવી અસર થાય છે તેની રાહ જોવાનો નિર્ણય કર્યો.

કૃષ્ણજી દિલ્હી ગયા. હું બનારસ હતી. જાન્યુઆરી અને આખો ફેબ્રુઆરી, ઊલટી કે ચક્કરનો હુમલો થયો નહિ. તાવમાંથી હું તદ્દન મુક્ત હતી. કાનમાંથી લોહી વહેતું ન હતું. મને ઘણું સારું લાગતું હતું. ૧૯૬૧માં માર્યમાં યુરોપ જવા માટે વિસા ફોરેન એક્સચેન્જ માટે હું મુંબઈ ગઈ. કૃષ્ણજી મુંબઈમાં હતા. હું એમને મળી. મેં એમને કહ્યું કે કાનમાંથી પાણી જેવું કંઈક પ્રવાહી વહે છે. બાકી, બીજી તકલીફ નથી. બધિરતા માટે મને કશી ચિંતા ન હતી. કૃષ્ણજીએ વધારે ત્રણ બેઠકો આપવાનું નક્કી કર્યું. બીજી બેઠક પછી મને લાગ્યું કે ઓરડામાં જોરથી થતા અવાજો હું સાંભળી શકતી હતી. ચોથે દિવસે કૃષ્ણજીને મેં કહ્યું કે મારી શ્રવણ શક્તિ પાછી આવી છે.

કૃષ્ણમૂર્તિ : મને ઘણી ખુશી છે, વિમલાજી ! આખરે કારગત નીવડી છે. તમે તમારા નિષ્ણાત સર્જન પાસે જરૂર જાઓ. રિપોર્ટ મને બતાવશો. એમાં મને ઘણો રસ છે.

૧૨મી માર્ચે મેં એમને એક નાની ચિઠ્ઠી લખી. તેમાં જણાવ્યું કે કાનમાંથી રાત્રે વહેતા પાણી સિવાય કોઈ તકલીફ નથી. શ્રવણ શક્તિ નોર્મલ થઈ ગઈ છે. આભાર પ્રદર્શિત કરવાના મારી પાસે શબ્દો નથી. મને કેટલું ઊંડું સુખ થાય છે એ કહેવા માટે પણ મારી પાસે વાણી નથી. એટલા માટે નહિ કે હું સારી થઈ ગઈ છું, પણ જે અપૂર્વ અનુભૂતિમાંથી હું પસાર થઈ છું તેનો આનંદ છે. દેહ, મન અને બુદ્ધિ સર્વમાં નિરાંત અનુભવું છું. આશ્ચર્ય થાય છે કે આ મુક્તિ તો નહિ હોય !

‘જીવનસાધકની વિમલયાત્રા’, પ્ર. આ., પૃ. ૧૫૬

(અનુસંધાન પેજ નં. ૪ નું ચાલુ)

ઉદ્ભવતાં તેનો ઉપયોગ જો આપણે તે તે પ્રસંગોમાં ભેળવાઈ ન જઈએ-અલગ રહી શકીએ, તટસ્થભાવ ને સાક્ષીભાવ રહ્યા કરે તો તે તો લાગણીનો ઉપયોગ આપણા લાભમાં કરી શકીએ જ, અને એવી વાતની અસર પેલાના ઉપર પણ ઓર જ થાય છે.

કોઈ પણ કામ કરતાં પહેલાં આપણે વિચારવાનું રાખવાનું છે. કરતી વખતે કે તે પછી એ વિશે કશું જ વિચારવાનું નહિ. મનમાં પણ આણવા ન દેવું જોઈએ. આપણાં કામ પાછળનો ભાવ જો સારો છે, તો પછી જે કાંઈ બન્યા કરે તેના ભાવને ખ્યાલમાં રાખીને તે સર્વ કર્યા કરવાનું છે, બીજી ચિંતા આપણને શી ? આપણે તો સર્વ રીતે, સર્વ ભાવમાં ને સર્વ વૃત્તિમાં, ભગવાનની કૃપાથી મસ્તરામ જ રહ્યા કરવાનું છે.

સર્વ કંઈ બરાબર થતું જશે. માત્ર આપણે આપણામાંનું બધું ઠેકાણે કરી દેવાનું છે.

‘જીવનપગરણ’, બીજી આ., પૃ. ૧૩૨

(અનુસંધાન પેજ નં. ૭ નું ચાલુ)

તો ચિરવિશ્રામ, પૂર્ણ સ્વાધીનતા અને નિત્ય નવ રસ, પ્રેમ પરિપૂર્ણ જીવન મળી ગયું છે.

આ અમને એકને જ મળ્યું છે એવું નથી. આ જે કોઈ પણ વ્યક્તિ, પુરુષ હોય કે સ્ત્રી, ધનિક હોય કે ગરીબ, અભણ હોય કે ભણેલા, યુવાન હોય કે વૃદ્ધ જે કોઈ દુઃખનો ઉપભોગ કરવાને બદલે દુઃખનો ઉપયોગ કરે તે આ સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરી શકે.

આભારસહ : મૌન બોલે છે, ઓગસ્ટ ૨૦૧૭, પૃ. ૯-૧૩

મારી રજાઓ મંજૂર થતાં આશ્રમમાં મૌન લેવાનું નક્કી કર્યું ત્યારથી મન સાથે નક્કી કરેલું કે આ વખતે તો બસ રામસાગર તંબૂરા ઉપર જ જપ કરવા છે. મંજૂરા પણ ખૂબ જ વગાડવાં છે. આથી, એક મિત્ર પાસેથી રામસાગર અને મંજૂરા લાવ્યો. રામસાગર અને મંજૂરા ઘેર લાવ્યા બાદ તેની થોડીક પ્રેક્ટિસ કરી.

આશ્રમમાં મૌનમંદિરમાં રામસાગર સાથે લાવેલો, પરંતુ એક પણ દિવસ તેના તાર મિલાવી તે વગાડીને જાપ કરવાનું બની શક્યું નથી. દરરોજ રામસાગર યાદ આવ્યા જ કરે અને તેના ઉપર ભજનો ગાવાની અને જાપ કરવાની ઈચ્છા ઘણી જ થાય, પરંતુ તેમ બની શક્યું નથી. કોઈ કહેશે કે પ્રયત્નો નહિ જ કર્યા હોય પણ એક બે વાર પ્રયત્નો કરી તો જોયા હતા, પરંતુ તાર મળ્યા નહિ અને કંઈ પણ નીકળ્યો નહિ અને વગાડતાં યેન પણ પડતું જ નહિ.

આ ઉપરથી મારી સમજણ પ્રમાણે સમજી શકાયું છે કે દરેક વસ્તુ પ્રભુને આધીન રહીને કરવાના પ્રયત્નો કરવા. ખોટા ઉધામા કરવા નહિ. તેમ જ શેખચલ્લીની માફક વિચારો કરવા નહિ. મનમાં ખોટું ખોટું હરખાવું નહિ. બધું ઈશ્વરના ભરોસે તેના ઉપર છોડી દેવું. ભવિષ્યના સરવાળા બાંધવા નહિ. ભૂતકાળને વાગોળવો નહિ. વર્તમાનને સુધારતા રહેવું.

ઉપર જણાવ્યું તેમ મૌનમાં બેસવા આશ્રમમાં આવ્યો ત્યારે રામસાગર ઉપર ભજન કરવા તથા જાપ કરવાની ઈચ્છાથી જ આવેલો, પરંતુ સદ્ગુરુ

શ્રીમોટાએ તા. ૧૪-૧૧-'૫૯ના રોજ રાતના ડીસા જતા કહેલું કે 'પ્રભુ ભઈલા, અંદરની બધી ચોપડીઓ વાંચી નાખજે' એટલે ચોપડીઓ-પુસ્તકો વાંચવા પ્રયત્નો કરવા પડ્યા જ નથી. વાતાવરણ એવું સર્જાઈ ગયું કે વાંચન સિવાય બીજી વસ્તુ ઉપર જીવ જ ના બેસે. ગુરુમહારાજની ઈચ્છા મુજબ પ્રભુકૃપાથી દસ બાર પુસ્તકો વાંચી શકાયાં.

કોઈકને એમ થાય કે પુસ્તકો વાંચવા માંડીએ તો વંચાય જ એમાં શું નવાઈ, પણ આ વખતે આશ્રમમાં વીજળી ન હતી. તેમ છતાં મોટાભાગનું વાંચન મૌનમંદિરમાં જાળીઓથી આવતાં પ્રકાશની મદદથી વાંચવાનું બની શક્યું છે. ક્યારેક જ ટોચ લાઈટની મદદથી થોડુંક વાંચવાનું થયેલું. વળી, સતત અઢીથી ત્રણ કલાક કે તેથીય વિશેષ સમય ઊભા રહીને વાંચવાનું બની શકેલું. એ પ્રભુકૃપા જ ગણાય.

ભજન કેવી રીતે બનાવવાં-લાખવાં તેની કોઈ પણ જાતની ગતાગમ નહિ હોવા છતાં તેમ જ જીવનમાં કોઈ પણ વખતે તે અંગેનો પ્રયત્ન નહિ કરેલો હોવા છતાં જેમ જેમ પ્રસંગો આવતા ગયા તેમ તેમ પ્રભુકૃપાથી ભજનો લખાતાં ગયાં છે. પ્રભુની પ્રત્યક્ષ મદદનો આ સચોટ અને બુદ્ધિ સ્વીકારે એવો અનુભવ મૌનનો ગણાય.

મૌનમાં વચ્ચે કેટલોક સમય સાવ નીરસ જતાં પૂ. મોટાને તેની કાગળ લખીને જાણ કરી. એટલે મોટાનો જવાબી કાગળ આવ્યો કે જ્યારે જ્યારે મનમાં અકળામણ મૂંઝવણ થાય અને યેન ના પડે ત્યારે હરિ:ઉંના જાપ કરવા અને

તારી અંદર રહેલા મોટાને યાદ કરીને ખૂબ જ મસ્તીમાં રહેવું. આવી મદદ મળ્યા પછી તે મસ્તી અને ધૂન પ્રગટતાં હાથની ચપટીઓ વગાડતાં વગાડતાં ખૂબ જ નાયવાનું મને થતું. ખૂબ જ કૂદવાનું થતું. હસવાનું પણ થતું. આ એક પ્રયોગ કરેલી વસ્તુ છે. બેઠો બેઠો જપ કરતો હોઈ ત્યાં લહેર આવે કે તરત જ ઊભા થઈ જવાય અને નાયવા કૂદવાનું, હસવાનું શરૂ થઈ જાય. અને ખૂબ જ આનંદ આનંદ થઈ જાય.

મૌનરૂમમાં પ્રભુની ઈચ્છા અનુસાર જ બધું બનતું હોય છે. મનમાં કંઈક નક્કી કરીએ પણ તે પ્રમાણે કરી જ ન શકીએ. મન તો મક્કમ હોય છતાં આવું બનતું અનેક વખત અનુભવ્યું છે.

‘હસતું મૌન’, પ્ર. આ., પૃ. ૧૭૪

□

(અનુસંધાન પેજ નં. ૧૧ નું ચાલુ)

રાખવાની છે. આપણા કોઈ દુર્ગુણ જોતું હોય તેની પરવા આપણે કશી જ રાખવાની ન હોય. આપણે તો સહુ કોઈના ગુણની પૂરી કદર કર્યા કરવી. આપણા ગુણની કોઈ કદર ન કરે, તો તેની લેશમાત્ર પરવા કરવી નહિ. આપણે તો બધાંની સાથે હૃદયનો પ્રેમભાવ ધરાવવાનો છે. એ બાબતમાં પૂરતી હૃદયથી કાળજી રાખવાની છે. આપણે કાજે કોઈ તેવો પ્રેમ ન ધરાવતું હોય, અને ઊલટું કોઈ ક્રોધ, ગુસ્સો, ઈતરાજી કે એવું ધરાવતું હોય, તો તે પરત્વે પૂરેપૂરું દુર્લક્ષ કરવાનું છે. સમય આવ્યે એવા જીવનું આપણે વિશેષ સંભાળવું.

આપણે તો જેમાં ને તેમાં શ્રીપ્રભુને જ ગણવાના છે.

‘જીવનસોપાન’, બીજી આ., પૃ. ૧૫૯

□

(અનુસંધાન પેજ નં. ૮ નું ચાલુ)

જ્ઞાનયોગભક્તિભાવે હૃદયથી જેટલી જીવતી રહ્યા કરશે, એટલાં વેગ ને પ્રેરણા મળતાં આપણે અનુભવી શકીશું. આપણી સાથેના તાદાત્મ્ય ભાવની ધારણા જેટલી જીવતી રહ્યા કરે, એટલે પ્રત્યક્ષ કર્મ થતી વેળાએ આપણે ભેળા હોઈએ કે સાથે હોઈએ એવી વિચારભાવની સંકલના જળવાયે જાય તો એનું પરિણામ કોઈ જુદું જ આવે. એટલે તે પણ સાથે સાથે આપણે કર્યા કરવાનું રહે છે. પ્રત્યેક કંઈના અંતરમાં ચેતના જ રહે છે એ બુદ્ધિથી સમજાય એવું છે, તે કારણથી પણ આપણા પ્રત્યેક થતાં કર્મમાં જે ચેતનાની ભાવનાને જ મહત્ત્વે કરીને ખ્યાલ દેવાવ્યા કરે છે અને એવું એવું જેમ જેમ અનુભવથી જેના જીવનમાં ઊગતું જાય તે તો સંસાર સમુદ્ર તરીકે જવાનો એ નક્કી.

‘જીવન અને કાર્ય’, પ્ર.આ., પૃ. ૧૯૧

□

(અનુસંધાન પેજ નં. ૧૨ નું ચાલુ)

દરેક જણ પોતાને પૂછે છે : ‘આ બધા વિચારો કોને આવે છે ‘હું કોણ છું?’ વગેરે. ઉચ્ચતર શક્તિ સૌને દોરે છે એવી ખાતરી દેઢ થાય ત્યાં સુધી અભ્યાસ ચાલુ રાખે છે. એ દેઢ શ્રદ્ધા છે. પછી એના બધા સંશયો નષ્ટ થતાં એને વધુ માર્ગદર્શનની આવશ્યકતા રહેતી નથી. સર્વશક્તિમાન ઈશ્વરમાં દેઢ શ્રદ્ધાને કારણે મનુષ્ય સર્વદા પૂર્ણપણે પ્રસન્ન રહે છે. આત્મવિચાર કે આત્માનુસંધાનના હિમાયતી મહર્ષિ માને છે : ‘આત્માનુસંધાનમાં શ્રદ્ધા, ભક્તિ, જ્ઞાન, યોગ અને બીજાં સાધનો સમાઈ જાય છે.’

□

પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં દર્શન મને તા. ૯-૫-૧૯૫૯ના રોજ થયેલાં. મારા કુટુંબમાં એક લગ્ન પ્રસંગ હતો. પૂજ્ય શ્રીમોટા સ્વયં એ લગ્ન કરાવવાના હતા. તેઓશ્રીએ પ્રસંગ અનુસાર મંગલાષ્ટકની રચના પણ કરી હતી. જેનું ભાવપૂર્વક ગાન થયું હતું. તે પ્રસંગે બેત્રણ દિવસ પૂજ્યશ્રીની સેવામાં રહેવાનું બન્યું હતું. ત્યારે તો મારી ઉંમર ૨૦-૨૨ વર્ષની હતી. એટલે યુવાનીનું કારણ હશે કે સમયની વાર હશે મને શ્રીમોટાનો કોઈ ખ્યાલ આવી શકેલો નહિ.

પૂજ્ય શ્રીમોટાએ જેમનાં એ લગ્ન કરાવ્યાં હતાં તે મારાં બહેન ચારુલતા અને બનેવી બાબુલાલ બારાઈ પૂજ્યશ્રી પ્રત્યે ખૂબ આદરભક્તિ રાખે એટલે એમના થકી શ્રીમોટા પ્રત્યે થોડો થોડો ભાવ મનમાં રહેતો હતો. બાબુલાલને તો શ્રીમોટા, બાબુ સરકાર કહીને બોલાવતા. તેમની સાથે ૧૯૬૦માં હરિ:ૐ આશ્રમ, નડિયાદ જવાનો લાભ મને મળ્યો હતો. ત્યારે પણ એ તીર્થભૂમિનો કોઈ ખ્યાલ નહિ. શ્રીમોટા મને ‘ભઈલા’ કહીને બોલાવે. જાણે કે એક બાળકને માતૃવાત્સલ્ય મળતું હોય એવું તે વખતે સારું લાગતું હતું. શ્રીમોટાનો એ શબ્દ એ પુકાર હજી પણ મારા હૃદયમાં ગુંજે છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાએ લખ્યું છે કે તેમની દેહની હયાતીમાં જે લાભ નહિ લઈ શકે તે સૌ તેમના દેહવિલય બાદ પસ્તાશે. એવો અનુભવ મને પોતાને હવે થાય છે. તેનું પણ મુખ્ય કારણ તો એ છે કે હજી હમણાં હું, હરિ:ૐ આશ્રમ,

સુરતમાં મૌનરૂમમાં તા. ૧૯-૬-૦૫થી તા. ૨૬-૬-૦૫ એક સપ્તાહ માટે મૌનમાં પ્રથમ વખત બેઠો હતો. આ સમય મારા જીવનનો ભવ્ય અને દિવ્યકાળ બની રહ્યો છે. એ અનેરા અવસરને ભૂલી શકાશે નહિ.

માનવીને હૃદયની કે એવી કોઈ ગંભીર બીમારી હોય ત્યારે દવાખાનામાં I.C.U. ઈન્ટેન્સિવ કેર યુનિટમાં રાખવામાં આવે છે, જે માટે તેને સારો એવો ખર્ચ પણ થતો હોય છે. ડોક્ટરની સૂચના પ્રમાણે ખાસ કોઈ માણસો સાથે સંપર્ક કે વાતચીત કરવાની હોતી નથી. અનેક પ્રકારના મેડિકલ ટેસ્ટમાંથી પસાર થવું પડે અને ક્યારેક આડઅસર-વિપરીત અસર કરે એવી દવાઓનું સેવન કરવું પડે.

તેની સામે પૂજ્ય શ્રીમોટાએ સ્વજનો ઉપર ક્રુણા કરીને આ મૌનમંદિરની જે યોજના કરી છે તેમાં આપણે જાતે જ આપણી જાતને તપાસવાની છે. Internally Check-up-Inspection- પોતાની અંદર રહેલા સ્વભાવગત અવગુણોને જોવાના. મૌનરૂમમાં રાખવામાં આવેલાં પૂજ્ય શ્રીમોટાનાં પુસ્તકોની મદદ આવા કામમાં ખૂબ મળે છે. ક્યારેક આપણી કલ્પના બહારની રીતે આપણા પ્રશ્નનું સમાધાન થાય તે રીતે એકાદ પુસ્તક અને તેનું જે તે પાનું આપણી ટ્રીટમેન્ટ કરે છે. એના આધારે આપણે આપણા આંતરશરીર-આંતરમનને ઓળખી-સમજી શકીએ છીએ. આપણે જ આપણા ડોક્ટર બનીએ છીએ.

(અનુસંધાન પેજ નં. ૨૪ ઉપર)

હું પણ મારા મિત્રોને બીજા એવા સંતાત્માઓ પાસે જવાને જરૂર સૂચવું છું. અમદાવાદમાં પૂજ્યશ્રી ૧૦૮ આનંદમયીમૈયા પધારેલાં ત્યારે ભાઈ નંદુને મેં ખાસ કરીને મોકલેલો. તેમ જ પોંડિચેરીના આશ્રમે તથા એવી બીજે ઠેકાણે જવાને પણ તેમને સલાહ આપેલી.

આધ્યાત્મિક માર્ગમાં જેને જીવનવિકાસ કરવો છે, તેણે તો જ્યાં જ્યાં સદ્ગુણ કે એવી દૈવી સંપત્તિનાં અનુભવદર્શન થાય, ત્યાં ત્યાં કદરભક્તિભાવે અને જ્ઞાનપૂર્વક પોતાનું માથું નમાવવાનું રહે છે જ. કોઈના ગુણની કે દૈવી સંપત્તિની જો આપણાથી કદર ન થઈ શકી, તો જાણવું કે હજી આપણે જીવનવિકાસ માટેની લાયક ભૂમિકા મેળવી શકેલાં નથી.

તમે અમુક સંતની સેવા કરો એ મારે મન તો આનંદનો જ વિષય છે. તથા, તે ઉપરાંત પણ જે જે કોઈ ઉચ્ચાત્માને પ્રભુકૃપાથી સંજોગોવશાત્ આપમેળે મળવાનું થાય તેની સેવાયાકરી કરવાનું રાખો, તેમાં કશું ખોટું નથી.

સંતપુરુષોને જાણવાનું પૂરેપૂરું તો બની શકતું જ નથી. તેથી, જુદી જુદી પ્રકૃતિવાળા જીવથી તેમનાં મૂલ્યાંકનો જુદાં જુદાં થવાનાં. એટલે એ બાબતમાં બીજા લોકો જે કંઈ કહે તેથી આપણે અલગ પડતાં હોઈએ, તો તે કંઈ વિમાસણનો વિષય નથી.

તમે અમુક સાથે જોડાઓ અગર અમુક સાથે ન જોડાઓ, એવો પણ પ્રશ્ન રહેતો જ નથી.

પ્રભુકૃપાથી મારે કોઈને મૂંડવાના નથી. હું તો એટલું જ ઈચ્છું છું કે મનુષ્ય જીવન એ અતિ દુર્લભ છે. માટે, આપણા એ જીવનનો જેટલો જ્ઞાન-ભક્તિપૂર્વકનો ઉપયોગ થાય તેટલું ઉત્તમ. અને પ્રભુકૃપાથી જીવનની સાચી સમજણ જે જે જીવ સંબંધમાં આવે તેનામાં પ્રગટે, એવી હૃદયમાં તાલાવેલી જાગેલી છે.

મારાં સ્વજનોનું અજ્ઞાન મારાથી સહ્યું જતું નથી. કઈ રીતે મળેલાં સ્વજનોને ખાતરી કરાવી અપાય કે આ જીવના જીવનમાં પ્રભુની કૃપા છે. તેવી ખાતરી કરાવી આપીએ ધારો કે એવા અનુભવ થયા હોય છતાં પણ જીવને જીવનની સાચી લગની લાગતી નથી, એવું અનુભવ્યું છે.

એટલે માત્ર સંતોને જાણ્યાથી કે તેમની સાથે માત્ર રહેવાથી આપણું દળદર ફીટી શકતું નથી. જ્યાં લગી આપણા જીવનનું અને મનના વલણનું પૂરેપૂરું ‘ઉન્નયન’ થતું ન અનુભવી શકીએ, ત્યાં લગી કશામાં સંતોષ માનવો નહિ. ગુરુ કે સંતની કૃપા-મદદ ત્યારે જ મળે છે કે જ્યારે આપણામાં તેવાં દષ્ટિ, વૃત્તિ ને વલણ જીવતાં થયેલાં રહે છે. ખરી રીતે તો આપણા પોતા વિના બીજો કોઈ ગુરુ નથી. ગુરુ તો સર્વત્ર ને સર્વમાં વ્યાપેલો છે.

પ્રભુકૃપાથી મારામાં શી લાયકાત છે, તે જણાવ્યેથી કે એની ખાતરી થવાથી કશું વળી શકવાનું નથી. જ્યાં સુધી આપણા દિલમાં જીવનની મહત્તા વિશે, જીવનના રહસ્યના ઉકેલ વિશે ને જીવનની પવિત્રતા માટે હૃદયની

પૂરેપૂરી સાચી ભાવના ઉદ્ભવી નથી, ત્યાં સુધી કશું પણ ઊગી શકતું નથી.

હા, જરૂર, સંત અને પવિત્ર સાધુપુરુષોનો સમાગમ આપણને મદદકર્તા છે, પરંતુ તેવા તેવા કાળે એમના પરત્વે આપણાં મન, બુદ્ધિ, ચિત્ત, પ્રાણ, અહમ્ ને હૃદય કેવી જાતની જીવતી ભાવનાવાળાં રહેલાં હોય છે, તેના પર તેમની સોબતના લાભનું પરિણામ રહે છે. એમની પાસેથી શીખવાની કળા જીવને જ્યાં સુધી આવડી નથી, ત્યાં સુધી જીવ કશું પામી શકતો નથી.

....પ્રત્યેક સંતાત્માની જીવનસરણી નોખી નોખી રહ્યા કરે છે. પ્રત્યેકની એકબીજા સાથે સરખામણી કરવી એ જરાકે યોગ્ય નથી, આપણે ત્યાં અસલના જમાનાથી સાત નદીઓ પવિત્ર મનાય છે. એનું કારણ એ સાતે નદીઓની સંસ્કૃતિ જુદી જુદી હતી. અને તે આપણા જીવનમાં સંસ્કારરૂપે હજી પણ રહેલી છે. પ્રત્યેક નદીની સંસ્કૃતિ એકબીજાથી જુદી જ હતી...

જીવનના આધ્યાત્મિક માર્ગને અનુસરવું એ અતિ દોહ્યલું છે. માણસો ધારે છે તેટલું તે સહેલું નથી હોતું.

‘વસંતેબહાર’, પ્ર.આ., પૃ. ૭૯

(અનુસંધાન પેજ નં. ૨૨નું ચાલુ)

જાતે તપાસ અને જાતે નિદાન અને ઉપચારની રીત પણ એ પુસ્તકોમાંથી મળી રહે અને ખર્ચની વાત તો પૂછવા જેવી જ નથી !

પૂજ્ય શ્રીમોટા આ અંધારા ઓરડામાં સતત હાજર જ હોય અને સહાય કરતા હોય એમ પણ અનુભવાયું છે. ભૂતકાળની ભૂલો સમજાય અને ભૂલવા માટેની અને હવેથી બને તેટલું સ્વચ્છ જીવન જીવવાની રીતો પણ શીખી શકાય. જાતે જ જાતને પૂછવાનું અને જવાબ મેળવવાના. જાણે કે એક રીતે ‘દલા તરવાડી’ વાળી વાત યાદ આવે.

એક સપ્તાહનો સમય ક્યાં પૂરો થઈ ગયો તેની ખબર પણ ન પડી. આવી સાધનાની તો કલ્પના પણ ન હતી. પૂજ્ય શ્રીમોટાની કૃપાથી આ મૌનથી કેટલું બધું મેળવ્યું. વળી, ફાઈવ સ્ટાર હોટલની સુવિધાઓથી પણ વિશેષ સુખશાંતિ મળે એવી સગવડ અને સમયસરની જે સેવાઓ મળતી તે જોતાં સેવકોને દિલથી વંદન-પ્રણામ થઈ જાય છે.

પૂજ્ય શ્રીમોટાને કોટી કોટી પ્રણામ સહ હરિ:ૐ

ખાસ નોંધ

મે ૨૦૨૧ પછી જેઓના લવાજમની મુદત પૂરી થાય છે તે સર્વને પત્રથી જાણ કરાયેલ છે. નવેસરથી લવાજમ નીચે મુજબ ઈ-બેંકિંગથી ભરી શકાય છે. જેની વિગત આ પ્રમાણે છે.

‘હરિવાણી ટ્રસ્ટ’, યુકો બેંક, નારાયણનગર બ્રાન્ચ, અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૭

બચત ખાતા નં. ૧૬૮૭૦૧૦૦૦૦૩૦૮૮, IFC Code : UCBA0001687

બેંક દ્વારા રકમ મોકલતાં તેની સ્લીપ, નામ, સરનામું અને ફોન નંબર જરૂરથી મોકલશોજી.

ચેક, મનીઓર્ડર પણ મોકલી શકાય છે. વધારે વિગતો પાના નં. ૩ ઉપર આપેલ છે.

- સંપાદક

‘ભગવાનનો ભાવ’ એટલે શું ? એમ તમને કદાચ થશે. જેમ આપણને કોઈ અત્યંત વહાલું હોય ને એનું સ્મરણ થતાં એક જાતનું વહાલપ આપણામાં ઊભરાઈ આવે છે એવું, પણ અનેકગણું વહાલપ આપણને ભગવાન પ્રત્યે હૃદયમાં ત્યારે રહ્યા કરવું જોઈએ. એના પ્રત્યે ખૂબ પ્રેમ આપણામાં વિકસ્યા કરવો જોઈએ.

ભગવાન પ્રત્યે એવો પ્રેમ વિકસાવવા માટે જ વૈષ્ણવ સંપ્રદાયમાં એનાં અંગત પાઠપૂજા, સેવા ને ભજનકીર્તનો થયાં કરતાં હતાં. ‘આત્મનિવેદન’ની પ્રથા પણ એ જ માટે છે. જે કંઈ બને, થાય, ઈચ્છાઓ સ્ફુરે, જેવું થવું હોય, જે જોઈતું હોય, માગવું હોય-એ બધું જ એને કહ્યા કરવાનું આપણે રાખવાનું છે.

કોઈ દલીલ કરે કે એથી શું થવાનું છે ? આપણે આપણા મિત્રને કે સ્નેહીઓને આપણી ઉપાધિઓ, મુશ્કેલીઓ, ગૂંચો કહી નાખીએ છીએ, ત્યારે આપણું દિલ એક પ્રકારનું હળવું થયેલું આપણને લાગે છે. મિત્ર કંઈ દુઃખ લઈ લેતો નથી, પણ એની લાગણી, પ્રેમ અને સહાનુભૂતિની ભાવના આપણી સાથે ભળે છે. એટલે આપણને હળવાપણું લાગે છે, તો ભગવાન તો મિત્ર કરતાં ક્યાંય વધારે છે.

વળી, આપણે જે કંઈ બધું કર્યા કરીએ એમાં ઉત્સાહ હોવો જોઈએ-થવો જોઈએ. ઉમંગ, હોંશ આમાં બહુ જરૂરી છે. ક્યાંયે ‘મિકેનિકલ’ યંત્રની જેમ કશું થવું ન જોઈએ. વળી, એ બધું કરવામાં ક્યારે પણ ‘એ કરીએ

છીએ’ એવો ખ્યાલ પણ ન આવી જાય એવી રીતે એ બધું સ્વાભાવિકપણે સહજ રીતે થયા કરવું જોઈએ ને જે તે બધું સમર્પાવું જોઈએ...

મનને એકદમ થાળે પાડવું એ કામ અઘરું છે. ગીતામાં પણ છે કે ‘મનને વશમાં રાખવું તે પવનને કબજામાં રાખવા જેટલું અઘરું છે. માટે હે ભગવાન ! એનો ઉપાય મને બતાવો’ આમ અર્જુન, ભગવાનને પૂછે છે. એવા મનને ‘અભ્યાસ’ અને ‘વૈરાગ્ય’ એ બેથી વશ લાવી શકાશે. વૈરાગ્ય એટલે દરેકમાં જ્યારે જ્યારે મન જાય ત્યારે ત્યારે એને એમાંથી પાછું ખેંચી આણવું તે. મારી સમજણ પ્રમાણે તો એનો અર્થ વધારે ઊંડો છે. દરેક બાબતમાં એને એવી ટેવ પાડવી કે એ રસ ન લે. એટલે કશામાં પણ એને રાગ ન રહે કે રાગ ન થાય એવી પરિસ્થિતિમાં એને રાખ્યા કરવું અથવા આપણે પોતે જ એની ઉપરવટ સદાય રહેવાનું શીખ્યા કરવાની ટેવ પાડ્યા કરીએ. એવું ત્યારે જ બને કે જ્યારે મનને એકમાં જ (ભગવાનમાં જ) પરોવાઈ રહેવાની ટેવ આપણે પાડ્યા કરતા હોઈએ.

પહેલપહેલાં તો ઘણો કંટાળો આવે ને મન બળવો કરે છે, પણ આપણે સતત એની ભાઈબંધી રાખ્યા કરવાની અને તે પણ પ્રેમમિલાવટથી કે રચનાત્મક રીતે, તો એ આપણને જરૂર મદદકર્તા નીવડશે.

એના પર ખૂબ પ્રેમ-આસ્થા વધારતા જશો. ગમે તેવી સ્થિતિમાં પણ, અવળચંડા સંજોગોમાં (અનુસંધાન પેજ નં. ૧૬ ઉપર)

‘હરિવાણી ટ્રસ્ટ’ને મળેલ દાન/ભેટ

ક્રમ	સર્વેશ્રી નામ	ગામ	રકમ રૂ.
૧.	એક સ્વજન	વડોદરા	૨૫,૦૦૦/-
૨.	રામભાઈ પી. પટેલ (પલાણા - હાલ USA)	પલાણા	૧૧,૦૦૦/-
	પુત્ર ડૉ. દિનેશભાઈની પુત્રી શ્રેયા ડૉ. હર્ષ સાથે લગ્નગ્રંથિથી જોડાઈ તે નિમિત્તે		
૩.	અંજના આર. દેસાઈ	વડોદરા	૫,૦૦૦/-
૪.	વૈશાલી જરીવાલા	સુરત	૧,૧૧૧/-
૫.	અજય દાનેયા	સુરત	૧,૦૦૧/-
૬.	ગુણવંતભાઈ ભૂંગરિયા	અમદાવાદ	૫૦૧/-
૭.	રોહિતભાઈ જાની	મુંબઈ	૪૦૧/-
૮.	રાધિકાબહેન પંકજભાઈ પટેલ	ઓલપાડ-સુરત ..	૧૦૧/-
	ઉપરોક્ત સર્વે દાતાઓના અમો ખૂબ ખૂબ આભારી છીએ.		-સંપાદક

ગયેલા આત્માને...

૧. શ્રીમતી ભારતીબહેન આચાર્ય (ઉ.વ. ૮૨) ... અમદાવાદ/કેનેડા..... તા. ૮-૪-૨૦૨૧
૨. દિપકભાઈ છોટુભાઈ વાળંદ ....., નરોડા..... તા. ૧૩-૪-૨૦૨૧

ઉપરોક્ત સદ્ગતશ્રીઓનું સર્વપ્રકારે શ્રીહરિ યશકલ્યાણ પ્રેરે એવી પ્રાર્થના. -સંપાદક

(શિખરિણી-મંદાકાંતા)

પ્રભુ મારો વૃહાલો સ્વજન રૂપ તે આપ એના થઈને,
સદા શી હૂંફાળી કરકમળની બાથ લેજો મને તે !
તમારાં હૈયાંમાં જરીક સરખું ક્યાંક કો એક ખૂણે,
રહેવાને દેજો જીવિત બનીને સ્થાન આનંદરંગે.

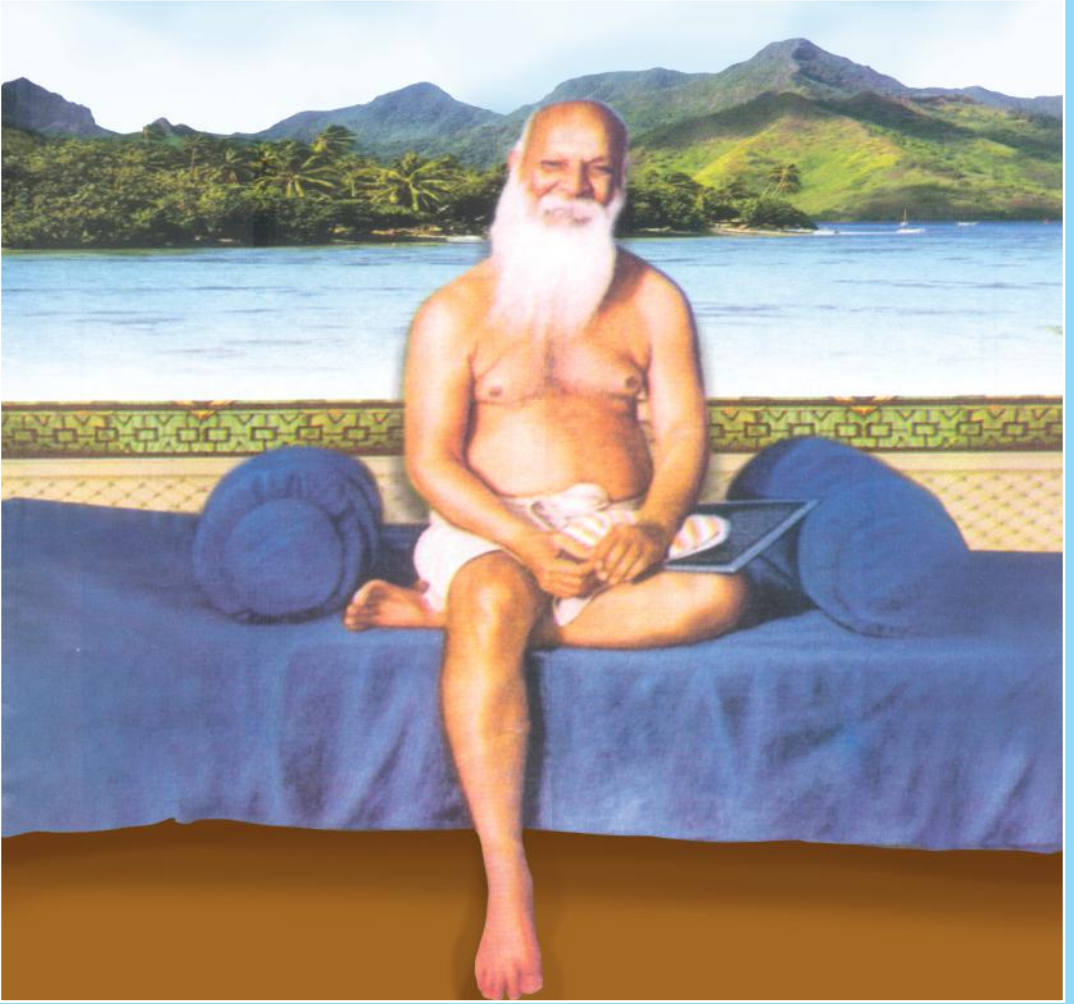
‘ભગતમાં ભગવાન’, પ્ર.આ., પૃ. ૩૩૯

શ્રીમોટા

દિલગીરી સાથે ક્ષમાપ્રાર્થના

એપ્રિલ-૨૦૨૧ ‘હરિભાવ’ના ટાઈટલ નં. ૩, પાના નં. ૨૭માં ફોટા નીચે જ્યાં ‘રવીન્દ્રનાથ ટાગોર’ લખેલું છે ત્યાં ‘રથિન્દ્રનાથ ટાગોર’ વાંચવા વિનંતી છે. આ ભૂલ બદલ ક્ષમાપ્રાર્થી છું.

-સંપાદક

માણસના મનની બે મુખ્ય નબળાઈ :
ભોગરુચિ અને સંગ્રહવૃત્તિ
ભોગવેલ ભોગનું ચિંતન, ભોગરુચિને વધારે છે.
ભોગનું ચિંતન છોડો.

‘મૌન બોલે છે’, માંથી સાભાર

- સ્વામી સંપૂર્ણાનંદજી
‘મૌની ભિક્ષુ’

HARIBHAV, MAY, 2021

" RNI No. of RNP is 65683/96

Registered under Postal Registration No. GAMC/1208/2021-2023

Valid upto 31st December - 2023 issued by the SSPO's AHMEDABAD City Division,
Permitted to Post at Ahmedabad POS on 10th of every month"

Licence to post without Prepayment of postage No. PMG/NG/004/2021-2023
valid upto 31-12-2023

પૂજ્ય શ્રીમોટા અને વિમલાજી

વડોદરાથી અમદાવાદ જતાં રસ્તામાં પૂજ્ય શ્રીમોટાને મળવા (વિમલાજી)
નડિયાદ હરિ:ૐ આશ્રમમાં રોકાયાં.

આજોલના સંસ્કારતીર્થના એક વાર્ષિક ઉત્સવમાં પૂજ્ય શ્રીમોટા, વિમલાજી,
ઉમાશંકર જોશી, ભાઈ બબલભાઈ અને અમે સાથે થઈ ગયાં.

અધ્યાત્મ વિશે વાતો થઈ હતી. વિમલાબહેન સાથે શ્રીમોટાનો એ વધારે
નિકટવર્તી અને આત્મીય પરિચય હતો.

- વિષ્ણુ પંડ્યા

‘જીવન સાધકની વિમલયાત્રા’, પ્ર.આ., પૃ. ૪૦૧

ખાસ નોંધ

- પરદેશમાં વસતાં સ્વજનોને વિનંતી કે તેઓ દાન-ભેટ મોકલે તો ભારતમાં સ્થિત
બેંકોના જ ખાતાઓનો ઉપયોગ કરે. સાથે PAN Card Number જરૂરથી મોકલે.
- ભારતમાં વસતાં સ્વજનોને વિનંતી કે તેઓ દાન-ભેટ મોકલે તો તેમનાં નામ-સરનામાં,
PAN Card Number, ટેલિફોન નંબર / મોબાઈલ નંબર જરૂરથી મોકલે.

-સંપાદક

Printed and Published by SURESHCHANDRA M. VORA on behalf of HARIWANI TRUST and
Printed at Sahitya Mudranalaya pvt. Ltd., 55/15, City Mill Compound, Kankaria Road,
Ahmedabad - 380 022 and published from Hariwani Trust,
B/5, Swastik Apartment, Narayannagar, Paldi, Ahmedabad - 380 007
Editor : SURESHCHANDRA M. VORA E-mail : hariwanitrust@gmail.com